

บทนำ

ความเป็นมาและความสำคัญ

การศึกษาเป็นเครื่องมือทางสังคมที่สำคัญยิ่ง ในการที่จะทำให้สมาชิกของสังคมได้เกิดการเรียนรู้ และเข้าใจกันและกัน ตลอดจนสังคมที่ตนเองอาศัยอยู่ พร้อมกันนั้นยังเป็นเครื่องมือที่จะหล่อหลอมจิตใจ ความรู้สึกของคนที่อยู่ในสังคมเดียวกันให้มีความรู้สึกผูกพันเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน แม้จะแตกต่างกันในด้านศาสนา ประเพณี ภาษา และวัฒนธรรมก็ตาม โดยเฉพาะอย่างยิ่งสังคมที่มีปัญหาความไม่เข้าใจ ทั้งในเป้าหมายและวิถีทางในการดำเนินชีวิตในสังคม¹ กรณีบริเวณสี่จังหวัดชายแดนภาคใต้ (ยะลา ปัตตานี นราธิวาส และสตูล) ของประเทศไทย ซึ่งเป็นชุมชนที่มีชาวไทยมุสลิมอาศัยอยู่มาก เป็นตัวอย่างที่ดีที่น่าหยิบยกขึ้นมาพิจารณาอย่างจริงจัง จากข้อมูลปี พ.ศ.2539 มีประชากรทั้งสิ้น 1,847,420 คน แยกเป็นชาย 921,923 คน และหญิง 925,497 คน และจำแนกเป็นรายจังหวัด มีผู้ที่นับถือศาสนาอิสลามดังนี้

ยะลา ร้อยละ 79.38

ปัตตานี ร้อยละ 80.30

นราธิวาส ร้อยละ 85.61

สตูล ร้อยละ 71.15²

ถ้าคิดเฉลี่ยเฉพาะสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ คือ ยะลา ปัตตานี และนราธิวาส ได้พบว่ามีผู้ที่นับถือศาสนาอิสลามอยู่ถึงร้อยละ 81.76 ประชาชนมีฐานะดีและรายได้ส่วนใหญ่อยู่ในเกณฑ์ค่อนข้างสูง อย่างไรก็ตามถึงแม้ว่าเศรษฐกิจจะเอื้ออำนวยต่อความเป็นอยู่ของประชาชน แต่การก่อกระแสดทางด้านการเมืองที่แผ่มาในรูปของอาชญากรรมธรรมดาาก็มักจะปรากฏให้เห็นเป็นประจำ³ ที่พอจะกล่าวได้ว่า ปัญหาที่เกิดขึ้นนั้นเป็นปัญหาที่มีสาเหตุ

¹ คณิต ไช่มุกด์ และคณะ. รายงานการวิจัย เรื่อง "บทบาทโรงเรียนราษฎร์สอนศาสนาอิสลาม (ปอเนาะ) ที่มีต่อชุมชนในจังหวัดชายแดนภาคใต้ (ศึกษาเฉพาะกรณี : จังหวัดปัตตานี)", 2525, หน้า 1.

² สำนักพัฒนาการศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรมเขตการศึกษา 2. สรุปสภาพการจัดการศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรม เขตการศึกษา 2. 2540, หน้า 3-4.

³ สำนักพิมพ์เบญจมิตร (รวบรวม). "คนไทยเข้ามาเลเซีย ปฏิบัติการรุกรานของขบวนการพูโล" ใน ไฟใต้ปัญหาสุมิใจรัฐบาล. (กรุงเทพฯ : ศึกษาการพิมพ์, 2524), หน้า 33.

สืบเนื่องมาจากทั้งปัจจัยทางด้านการเมือง สังคม และเศรษฐกิจ¹ ที่เชื่อมโยงกันเป็นลูกโซ่ ส่วนผลลัพธ์ที่ปรากฏออกมาทำให้ชาวไทยมุสลิมจำนวนไม่น้อยมีความรู้สึกว่าเขาถูกกีดรอนสิทธิอันชอบธรรมและที่พวกเขาหวังเห็นหลาย ๆ อย่าง เช่น ประเพณี การใช้นามสกุล ภาษาหนังสือ ความเป็นมาทางประวัติศาสตร์ รวมถึงสถาบันการศึกษา เป็นต้น² โดยเฉพาะอย่างยิ่งนโยบายของรัฐไม่ว่าจะเป็นนโยบายจัดการศึกษาที่รัฐมุ่งเน้นในเรื่องการผสมกลมกลืนทางวัฒนธรรม หรือนโยบายเพื่อความมั่นคงแห่งชาติ ฯลฯ ได้ส่งผลกระทบต่อ หรือตอกย้ำความไม่เข้าใจซึ่งกันและกันของคนในสังคมเดียวกันเป็นอย่างมากจนนำไปสู่ปัญหาทางด้านการเมือง จริงอยู่ถึงแม้ว่าจะเป็นปัญหาการเมืองที่เริ่มเกิดขึ้นในท้องถิ่นหรือชุมชนขนาดเล็ก แต่ได้ส่งผลเกี่ยวพันไปถึงการเมืองในระดับประเทศด้วย ตลอดจนเกี่ยวพันไปถึงอิทธิพลในระดับสากลด้วยเช่นกัน³ สภาพดังกล่าวนี้ยิ่งปรากฏชัดขึ้นเมื่อปัญหาความขัดแย้งได้โยงไปถึงกลุ่มชาติพันธุ์และมีอิทธิพลต่อวิถีทางการเมืองหลาย ๆ ประเทศ โดยเฉพาะประเทศด้อยพัฒนาและกำลังพัฒนา ซึ่งทอฟเฟอร์⁴ (Alvin Toffler) ได้ให้ความเห็นว่า พลังหนึ่งที่พยายามจะกดอำนาจทางการเมืองของประเทศลงไปสู่สภาพของหน่วยย่อย ๆ ของภูมิภาคหรือจังหวัด⁵ หรือที่ไนส์บิตท์ (John Naisbitt) ได้กล่าวว่า เป็นพลังที่ไปสั่นคลอนฐานรากของโครงสร้าง เศรษฐกิจ และการเมืองที่ใหญ่โตเทอะทะทั่วโลกขณะนี้ คือสิ่งที่เรียกว่า ลัทธิเผ่าพันธุ์นิยม (Tribalism)

¹ พัน รักแก้ว. คนไทยกับสงคราม. (กรุงเทพฯ : คัดดีโสภณการพิมพ์, 2524), หน้า 168.

² เจ๊ะอับดุลลาห์ บินมุฮัมมัดสาอาดหลังปูเต๊ะ. กระจกไม่มีเงา : ปัญหา 4 จังหวัดภาคใต้. (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ประจักษ์การพิมพ์, 2518), หน้า 41-42.

³ เรืองยศ จันทรศิริ. สถานการณ์ 3 จังหวัดภาคใต้. (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์สารศึกษาการพิมพ์, 2523), หน้า 22.

⁴ อัลวิน ทอฟเฟอร์. คลื่นลูกที่สาม. แปลโดย สุกัญญา ตีระวนิช และคณะ. (กรุงเทพฯ : ยินหยาง, 2530), หน้า 258.

⁵ John Naisbitt Global Paradox (New York : William Morrow and company, 1994), p.1 อ้างใน อรรถนพ พงษ์วาท. บทสรุปย่อ Global Paradox : The Bigger the World Economy the More Powerful. เอกสารประกอบการประชุมสัมมนาทางวิชาการ เรื่อง การจัดการอุดมศึกษาของไทย (กรุงเทพฯ : กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ, 2537), หน้า 1.

โดย ไนส์บิทท์ เห็นว่ายิ่งเรามีความเป็นสากลมากขึ้นเท่าใด พฤติกรรมของเราก็จะมีลักษณะความเป็นเผ่าพันธุ์มากขึ้นเท่านั้น ลักษณะเช่นนี้ทำให้เกิดการเรียกร้องต้องการจะแบ่งแยกตัวเอง ไม่ว่าจะเป็นไปในรูปการแบ่งแยกดินแดน เรื่องการแข็งเมืองของภูมิภาค การเรียกร้องเพื่อการใช้ภาษาพื้นเมือง หรือการกระจายอำนาจสู่การปกครองตนเองของท้องถิ่น เป็นต้น นัยดังกล่าว บ่งบอกถึงสถานการณ์โลกยุคโลกาภิวัตน์ที่ส่งผลกระทบต่อรัฐชาติต่าง ๆ ทุกภูมิภาคของโลก รวมทั้งประเทศไทยด้วย

ประเทศไทยเองก็ประกอบไปด้วยกลุ่มชาติพันธุ์ (Ethnic Groups) หลายกลุ่ม ในวิถีชีวิตของแต่ละกลุ่ม ล้วนมีวัฒนธรรมของตนเอง แต่เนื่องจากประชากรส่วนใหญ่ของประเทศนับถือศาสนาพุทธ และมีวัฒนธรรมอันสืบเนื่องมาจากพุทธศาสนา ดังนั้นประชากรที่นับถือศาสนาอื่นและมีวัฒนธรรมแตกต่างออกไปจึงถูกเรียกว่าเป็นชนกลุ่มน้อย (Minority Groups) ดังคำกล่าวที่ว่า ในรัฐชาติที่ประกอบด้วยกลุ่มชาติพันธุ์หลาย ๆ กลุ่มนั้น กลุ่มใดที่มีอำนาจเหนือกลุ่มอื่น ก็กลายเป็นชนกลุ่มใหญ่ (Dominant Groups) กลุ่มที่เหลือก็กลายเป็นชนกลุ่มน้อย¹ ความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มชาติพันธุ์ ถ้ามองตามแนวคิดประสานประโยชน์ระหว่างกลุ่มชาติพันธุ์ เป็นการมองว่ามนุษย์เราแม้จะต่างชาติพันธุ์กันสามารถพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกันเพื่อความคงอยู่และความอยู่รอดของเผ่าพันธุ์ของตนได้ ขณะเดียวกันการมองในแนวนี้ไม่ได้ปฏิเสธว่าไม่มีความขัดแย้ง เพียงแต่ว่าเมื่อมีความขัดแย้งระหว่างกลุ่มชาติพันธุ์เกิดขึ้นก็จะมี การปรับตัวอันมีผลทำให้กลุ่มชาติพันธุ์บางกลุ่มมีอำนาจต่อรองเพิ่มมากขึ้นและบางกลุ่มมีอำนาจลดน้อยลง ทำให้เกิดกลุ่มชาติพันธุ์ที่มีฐานะและศักดิ์ศรีไม่เท่ากัน กลุ่มที่มีอำนาจสามารถก่อตั้งตัวเองเป็นรัฐประเทศได้ในที่สุด แต่กลุ่มที่ไม่มีอำนาจก็จะกลายเป็นประเทศราชหรือกลายเป็นผู้อาศัยอยู่ภายใต้การคุ้มครองของผู้มีอำนาจ²

จังหวัดชายแดนภาคใต้โดยเฉพาะ ปัตตานี ยะลา นราธิวาส เป็นพื้นที่ที่มีลักษณะเฉพาะและมีสภาพปัญหาที่แตกต่างไปจากภูมิภาคอื่นของประเทศ ทั้งในด้านสังคม เศรษฐกิจ การเมือง การปกครอง และด้านความมั่นคง โดยเฉพาะปัญหาด้านสังคมจิตวิทยา ซึ่งเป็นปัญหา

¹ อารง สุทธาศาสตร์. "ชนกลุ่มกับการเมือง". วารสารสังคมศาสตร์. จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 14 (2) เมษายน 2520, หน้า 20-25.

² อมรา พงศาพิชญ์. วัฒนธรรม ศาสนา และชาติพันธุ์: วิเคราะห์สังคมไทย แนวมนุษยวิทยา. (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2534), หน้า 130.

ที่จะยึดครองที่มีพื้นฐานมาจากความไม่เข้าใจ ความหวาดระแวง รวมทั้งความรู้สึกแตกต่าง ด้านศาสนาและวัฒนธรรม ทั้งนี้คงได้กล่าวมาแล้วว่าประชากรส่วนใหญ่นับถือศาสนาอิสลาม จึงมีโครงสร้างทางสังคมอันประกอบด้วยเชื้อชาติ ศาสนา ภาษา ขนบธรรมเนียม ประเพณี และวัฒนธรรมที่แตกต่างกันออกไป ดังนั้น การที่ชาวไทยมุสลิมมีเอกลักษณ์ที่แตกต่างไปจาก คนส่วนใหญ่ของประเทศ ทำให้ผู้มีอำนาจทางการเมืองเห็นว่า ชนกลุ่มนี้มีปัญหาเฉพาะจำเป็น ต้องใช้นโยบายพิเศษในการปกครอง¹ จนถึงจุดที่ว่าปัญหาจังหวัดชายแดนภาคใต้นั้นมีสาเหตุ มาจากการเมืองเป็นปัญหาหลัก² ซึ่งสอดคล้องกับความเห็นของ สุรินทร์ พิศสุวรรณ ที่ว่า ปัญหาความขัดแย้งในจังหวัดชายแดนภาคใต้ซึ่งสะท้อนออกมาในรูปแบบของการเมืองเผ่าพันธุ์ (Ethnic Politics) ที่ทำการต่อสู้กันตลอดมาท่ามกลางระบบราชการที่กำหนดนโยบายเพื่อความมั่นคงของเอกราช ปัจจุบันดังกล่าวนี้อาจทำให้เกิดช่องว่างระหว่างอำนาจรัฐกับประชาชน กลุ่มที่มีความแตกต่างทางเชื้อชาติ ศาสนา ภาษาและวัฒนธรรม และจารีตประเพณีทางสังคม ฝายหนึ่งเห็นว่าเป็นลักษณะการต่อสู้ดิ้นรนเพื่อความอยู่รอดทางวัฒนธรรม (Cultural Survival) โดยการต่อต้านอำนาจรัฐ อาศัยศาสนาเป็นแกนนำ แต่ในด้านกลับกัน ผู้มีส่วนกำหนดนโยบาย และปฏิบัติตามนโยบายนั้น กลับมองในแง่ความมั่นคงแห่งชาติด้วยเหตุผลเพื่อการดำรงอยู่ของ รัฐ³

ดังนั้นความสำเร็จหรือความล้มเหลวในการไปแก้ปัญหาจังหวัดชายแดนภาคใต้จึงขึ้นอยู่กับองค์ประกอบ 3 ส่วนใหญ่ ๆ คือรัฐบาลในฐานะผู้กำหนดนโยบาย ข้าราชการซึ่งเป็นหลักสำคัญของรัฐบาลที่จะน่านโยบายไปปฏิบัติให้เกิดผล และสุดท้ายได้แก่ประชาชนที่จะยอมรับหรือคัดค้านนโยบายที่ถูกกำหนดขึ้น อย่างไรก็ตามทุกฝายมองเห็นปัญหาร่วมกันอยู่จุดหนึ่ง นั่นก็คือเกิดความล้มเหลวของการบริหารบุคคลในจังหวัดชายแดนภาคใต้นั้นทำให้น้ำหนักของ

¹อารง สุทธาศาสตร์. "ปัญหาชาวไทยมุสลิมในจังหวัดภาคใต้, ปัญหาการเมือง ส่วนภูมิภาค และชนกลุ่มน้อย". (นนทบุรี : มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, 2535), หน้า 133.

²หาญ ลีนานนท์. จดหมายถึงแม่ทัพภาค 4. เดลินิวส์, 19 มกราคม 2541, หน้า 3.

³สุรินทร์ พิศสุวรรณ. สี่จังหวัดชายแดนภาคใต้กับปัญหาสิทธิมนุษยชน. (กรุงเทพฯ : เจริญวิทย์การพิมพ์, 2527), หน้า 6-8.

ปัญหาจึงมักจะตกอยู่ที่ตัวข้าราชการที่ปฏิบัติงานในพื้นที่นี้ ซึ่งส่วนใหญ่มักจะละเลยหรือขาดการตรวจสอบถึงเนื้อหาสาระของต้นนโยบายและเหตุผลของรัฐที่นำไปใช้ในท้องถิ่นดังกล่าว¹

นโยบายของรัฐบาล (Government Policy) คือแนวทางการดำเนินกิจกรรมของรัฐบาล และในทางปฏิบัติก็คือ ทางเลือกที่รัฐบาลตัดสินใจใช้เพื่อแก้ปัญหา บรรเทาปัญหา หรือป้องกันปัญหาต่าง ๆ ตามภาระหน้าที่ของรัฐบาล² กล่าวโดยสรุป นโยบายของรัฐบาลก็คือ เครื่องมือของรัฐบาลที่ใช้ในการแก้ปัญหา บรรเทาปัญหาหรือป้องกันปัญหาต่าง ๆ นั้นเอง นักวิเคราะห์นโยบายหลายท่านเห็นพ้องต้องกันว่า กระบวนการกำหนดนโยบาย เป็นกระบวนการซับซ้อนและถูกครอบงำโดยชนชั้นปกครองที่มีอำนาจในสังคม ดังนั้นปัญหาสำคัญประการหนึ่งจึงนับได้ว่าเป็นปัญหาภายในระหว่างข้าราชการประจำกับผู้กำหนดนโยบายหรือระหว่างฝ่ายการเมืองกับฝ่ายปฏิบัติหน้าที่ และบ่อยครั้งข้าราชการผู้ปฏิบัติมักจะไม่มีความสับสนในภารกิจของตัวเอง³ ทั้งนี้เพราะผู้ปฏิบัติส่วนใหญ่ไม่ได้มีโอกาสเข้าไปมีส่วนร่วมในฐานะผู้กำหนดนโยบายโดยตรง จึงทำให้ถูกมองว่าใครมีอำนาจในสังคมและผลประโยชน์นี้จากการเลือกนโยบายที่ออกมาเป็นนโยบายต่อคนกลุ่มใดบ้าง และกลุ่มใดที่เสียผลประโยชน์ ผู้เสียผลประโยชน์มีวิธีแก้ไขสถานการณ์ของเขาได้อย่างไร จึงจะเสียผลประโยชน์น้อยที่สุด กลุ่มบุคคลใดที่ถูกกระทบจากการเลือกนโยบาย จะมีวิธีการเข้ากับผู้มีอำนาจตัดสินใจนโยบายอย่างไรบ้าง คำถามเหล่านี้ล้วนเป็นคำถามทางการเมือง กล่าวคือ เป็นเรื่องเกี่ยวกับผลประโยชน์ใครได้ใครเสีย⁴

¹สมพงษ์ ปานเกล้า. นโยบายการจัดการศึกษาของรัฐบาลในชุมชนชาวไทยมุสลิมจังหวัดชายแดนภาคใต้ (พ.ศ.2475-2535). (วิทยานิพนธ์ปริญญาศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการบริหารการศึกษา มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2541), หน้า 3.

²ศุภชัย ยาวะประภาษ. นโยบายสาธารณะ. (กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2533), หน้า 4 และ จักรกฤษณ์ นรนิติผดุงการ. นโยบายของรัฐอะไร ทำไม่ และอย่างไร. (กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2522), หน้า 57.

³สุรินทร์ พิศสุวรรณ. สารประชาธิปไตย. 2539, หน้า 11.

⁴พัชรี สีโรรส. ปัญหาผู้นำกับกระบวนการกำหนดนโยบายแห่งชาติ. (กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2534), หน้า 58.

ดังนั้นการกำหนดนโยบายการจัดการศึกษาของรัฐ จึงยากที่จะหลีกเลี่ยงอิทธิพลและอำนาจทางการเมือง เพราะการศึกษาเป็นอนุระบบหนึ่งของสังคม และแต่ละระบบสังคม ประกอบไปด้วยโครงสร้างทางอำนาจและระบบค่านิยมอย่างใดอย่างหนึ่งซึ่งจะเป็นตัวกำหนดโครงสร้าง แนวทาง ปรัชญา และแบบแผนการจัดการศึกษา ตลอดจนหลักสูตรและวิธีการเรียนการสอน ดังที่ พลาโต (Plato) ได้กล่าวไว้ว่า รัฐเป็นอย่างไรโรงเรียนจะต้องเป็นอย่างนั้น สิ่งที่ท่านต้องการให้มีในรัฐของท่าน ท่านต้องมอบให้โรงเรียนไปจัดทำ¹

พ.ศ.2441 ถือกันว่าเป็นปีแรกที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว มีพระบรมราชโองบายขยายการศึกษาไปสู่หัวเมือง โดยมีพระบรมราชโองการ ประกาศการจัดการเล่าเรียนในหัวเมือง เมื่อวันที่ 11 พฤศจิกายน ร.ศ.117 (พ.ศ.2441) โดยทรงวางจุดมุ่งหมายการจัดการศึกษาไว้อย่างกว้าง ๆ 2 ประการ คือ เพื่อให้มีความประพฤติชอบ และประกอบอาชีพในทางที่ชอบ² โดยมีพระมหาสมณเจ้า กรมหมื่นวชิรญาณวโรรส เป็นผู้ดำเนินการฝ่ายวิชาการ สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ เสนาบดีกระทรวงมหาดไทยเป็นผู้สนับสนุนฝ่ายธุรการ และกรมหมื่นวชิรญาณวโรรสก็ทรงแต่งตั้งพระราชาคณะไปเป็นผู้อำนวยการการศึกษา โดยมีหน้าที่ออกไปตรวจสภาพการต่าง ๆ ที่อยู่ในมณฑลที่รับผิดชอบ จัดทำบัญชีวัด พระสงฆ์ สามเณร ศิษย์วัด และโรงเรียนที่มีอยู่แต่เดิม และให้ตั้งโรงเรียนขึ้นใหม่ในตำบลที่อาจตั้งขึ้นได้³ พระราชาคณะที่ไปเป็นผู้อำนวยการรับผิดชอบดูแลการศึกษาในหัวเมืองปัตตานี คือ พระสิริธรรมมุนี*

¹อุทัย บุญประเสริฐ. การวางแผนการศึกษา. (กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2532), หน้า 197.

²วุฒิชัย มูลศิลป์. ปฏิรูปการศึกษาในรัชกาลที่ 5. (กรุงเทพฯ : สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย, 2516). หน้า 141.

³เรื่องเดียวกัน, หน้า 145

*พระสิริธรรมมุนี เป็นผู้อำนวยการการศึกษาในมณฑลนครศรีธรรมราช ซึ่งรับผิดชอบดูแลการศึกษาในบริเวณหัวเมืองปัตตานีด้วย เพราะขณะนั้นบริเวณ 7 หัวเมืองขึ้นกับมณฑลนครศรีธรรมราช

พระสิริธรรมมุนีได้เดินทางไปตรวจการจัดการศึกษาในบริเวณหัวเมืองปัตตานีเป็นครั้งแรกในเดือนมีนาคม ปลายปี ร.ศ.118 (พ.ศ.2442)* และมีดำริที่จะให้ตั้งโรงเรียนที่วัดมุจลินทวาปีวิหาร เมืองหนองจิก วัดตานีนรสโมสรเมืองปัตตานี วัดออกเมืองยะหริ่ง และวัดสักชีเมืองสายบุรี โดยอาศัยศาลาการเปรียญเป็นโรงเรียนไปพลางก่อน¹ โดยในปี พ.ศ.2443 เปิดทำการสอนได้ 2 โรง คือ โรงเรียนเพชรานุกุลกิจย์ ซึ่งตั้งอยู่ที่วัดมุจลินทวาปีวิหาร เมืองหนองจิก มีจำนวนนักเรียน 35 คน อีกแห่งหนึ่ง คือ โรงเรียนสุนทรวิทยาคาร ตั้งอยู่ที่วัดตานีนรสโมสร มีจำนวนนักเรียน 20 คน²

ปีต่อมาใน พ.ศ.2444 (ร.ศ.120) จึงได้มีโรงเรียนเพิ่มขึ้นอีก 2 โรง คือ โรงเรียนที่จัดตั้งขึ้นที่วัดออก เมืองยะหริ่ง มีนักเรียน 14 คน และโรงเรียนที่จัดตั้งขึ้นที่วัดสักชี เมืองสายบุรี มีนักเรียน 18 คน³

จะเห็นได้ว่าช่วงนี้โรงเรียนตั้งขึ้นอยู่ในวัดทั้งสิ้น และผู้ที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาก็เป็นพระสงฆ์ในพระพุทธศาสนาจึงทำให้ชาวพื้นเมืองซึ่งส่วนใหญ่นับถือศาสนาอิสลามมีความรู้สึกว่าการสอนภาษาไทยมีความเกี่ยวพันกับพุทธศาสนา และหลักพุทธธรรมอันนำไปสู่ทัศนคติเชิงลบต่อการจัดการศึกษาโดยรัฐในภาพรวม

*ขณะนั้นนับวันที่ 1 เมษายน เป็นวันขึ้นปีใหม่

¹กองจดหมายเหตุแห่งชาติ กรมศิลปากร เอกสารรัชกาลที่ 5 ศ.12/13 จัดการศึกษา มณฑลนครศรีธรรมราช. รายงานการศึกษามณฑลนครศรีธรรมราช ศก 118 ของพระสิริธรรมมุนี. ลงวันที่ 17 พฤษภาคม ร.ศ.119.

²กองจดหมายเหตุแห่งชาติ กรมศิลปากร เอกสารรัชกาลที่ 5 ศ.12/34 มณฑลนครศรีธรรมราช. รายงานตรวจจัดการคณะกรรมการพระศาสนา แลการศึกษาในมณฑลนครศรีธรรมราช ร.ศ.119. ลงวันที่ 7 กันยายน ร.ศ.119.

³กองจดหมายเหตุแห่งชาติ กรมศิลปากร เอกสารรัชกาลที่ 5 ศ.12/34 มณฑลนครศรีธรรมราช. รายงานตรวจจัดการคณะกรรมการพระศาสนา แลการศึกษาในมณฑลนครศรีธรรมราช ศก 120 ของพระสิริธรรมมุนี. ลงวันที่ 19 สิงหาคม ร.ศ.120.

ปอเนาะเป็นสถานที่ศึกษาเกี่ยวกับศาสนาอิสลามโดยเฉพาะ ไม่มีการสอนวิชาประเภทอื่น ๆ การจัดการศึกษาในรูปของปอเนาะนั้น เป็นการศึกษาของชาวมุสลิมที่สืบเนื่องกันมาแต่โบราณ "ปอเนาะที่เก่าแก่ที่สุดในเขตการศึกษา 2 เริ่มตั้งแต่ปี พ.ศ.2442¹ ซึ่งตรงกับสมัยรัชกาลที่ 5 และพระองค์ท่านได้ประกาศจัดการเล่าเรียนในหัวเมืองขึ้น แต่ก็ไม่ได้ผลดังที่กล่าวมาแล้วข้างต้น และการศึกษาในปัตตานีเป็นที่แพร่หลายอย่างกว้างขวางมานานแล้ว แต่เป็นการศึกษาทางศาสนา โดยศึกษาด้วยภาษามลายูและภาษาอาหรับ เราไม่ทราบว่ามีจำนวนปอเนาะมากน้อยเท่าใด แต่เราทราบว่าในปี พ.ศ.2459 นั้น ในมณฑลปัตตานี มีโรงเรียนบุคคลซึ่งคงเป็นโรงเรียนปอเนาะ และอาจรวมถึงสุเหร่าที่มีการเรียนการสอนด้วย จำนวน 479 แห่ง² และประชาชนในมณฑลปัตตานีเองก็ได้ให้ความสำคัญกับปอเนาะเป็นอย่างมาก อย่างไรก็ตาม รัฐบาลในยุคต่อ ๆ มาก็ได้ปรับปรุงส่งเสริมปอเนาะให้เป็นโรงเรียนราษฎร์สอนศาสนาอิสลาม โดยให้มีการบรรจุ วิชาสามัญและวิชาชีพเข้าไว้ใน "หลักสูตร" เดิมของปอเนาะ โดยให้เหตุผลว่าเพื่อปลูกฝังความสามัคคี ความสำนึกในความเป็นไทยของประชากรที่เป็นมุสลิม และเพื่อการจัดการศึกษาของปอเนาะสอดคล้องกับแนวนโยบายการจัดการศึกษาของชาติโดยรวม³ ความพยายามดังกล่าวแทนที่จะถูกมองว่าเป็นการเข้าไปช่วยเหลือในกระบวนการผลิตผู้นำรุ่นใหม่ กลับถูกมองว่าเป็นการแทรกแซงสถาบันทางการศึกษาและศาสนาของชาวมุสลิมไป⁴ จนทำให้เกิดผลกระทบต่าง ๆ มากมายแล้ว ถึงแม้ว่าสภาพการณ์ได้เปลี่ยนแปลงไปจากเดิมค่อนข้างมากแล้วก็ตาม นักวิชาการผู้ที่ศึกษาเรื่องเหล่านี้อย่างใกล้ชิดกลับพบว่า

¹มาโนชญ์ บุญญานวัตร. "โรงเรียนราษฎร์สอนศาสนาอิสลาม ความสำเร็จหรือความล้มเหลว." รุสะมีแล. ปีที่ 6 ฉบับที่ 1 กันยายน-ธันวาคม 2525, หน้า 14.

²กองจดหมายเหตุแห่งชาติ กรมศิลปากร ศธ 44/20. มณฑลต่าง ๆ ส่งรายงานครึ่งปี จำนวนโรงเรียนรัฐบาลชั้นประถม ชั้นมัธยม เดือนมีนาคม พ.ศ.2459 ธรรมนูญมณฑลปัตตานีประธานกรรพเรียนอธิบดีกรมศึกษาธิการ. ที่ 27/377 ลงวันที่ 31 สิงหาคม พ.ศ.2460.

³ภาคการศึกษา 2. รายงานการวิจัยเรื่องการจัดการศึกษาของปอเนาะในจังหวัดชายแดนภาคใต้. เอกสารการวิจัยฉบับที่ 2. 2512, หน้า 1.

⁴สุรินทร์ พิศสุวรรณ. "ผู้นำความขัดแย้งและความรุนแรง : สภาวะการณ์ในจังหวัดชายแดนภาคใต้." แลใต้. ปีที่ 5 ฉบับที่ 2 กุมภาพันธ์-พฤษภาคม 2524, หน้า 68.

...การพัฒนาการศึกษาที่มีความสัมพันธ์เชิงบวกกับจำนวนของเหตุการณ์แยกดินแดน หมายความว่า ยิ่งมีการขยายการศึกษาของรัฐเข้าไปในดินแดนส่วนนี้มากเท่าใด จำนวนกิจกรรมการต่อต้านที่แสดงจุดมุ่งหมายเพื่อการแบ่งแยกดินแดนของชาวมุสลิมเชื้อสายมลายูก็จะเพิ่มขึ้นด้วย เพราะจากการวิเคราะห์พบว่า การครอบงำทางการเมืองของรัฐบาลกลางที่มีต่อชุมชนมุสลิมเชื้อสายมลายู เป็นองค์ประกอบที่สำคัญมากในการสร้างเงื่อนไขให้ชาวมุสลิมไม่พอใจ และพยายามรวมกลุ่มเพื่อเคลื่อนไหวต่อต้านรัฐบาลไทย โดยเริ่มจากการตัดทอนอำนาจทางการเมืองของผู้ปกครองชาวมุสลิมดั้งเดิม และต่อมาได้ถูกเงื่อนไขทางการพัฒนาเศรษฐกิจ และการขยายการศึกษาของรัฐบีบบังคับให้เกิดความขัดแย้งมากขึ้น...¹

ทั้งนี้อาจเป็นไปตามข้อสรุปของ พล.อ.กิตติ รัตนฉายา อดีตแม่ทัพภาค 4 ที่ว่า “สถานการณ์ในภาคใต้มันเหมือนโคลนติดล้อ ล้อหมุนไปที่ไหนโคลนก็ไปที่นั่น เราไม่สามารถแกะออกได้ โคลนก็คือเรื่องแนวคิดจะแบ่งแยกดินแดนภาคใต้”² ข้อสรุปเช่นนี้ไม่ได้หมายความว่า รัฐบาลจะไม่ได้ลงมือแก้ปัญหาอย่างจริงจัง ตรงกันข้าม รัฐบาลชุดแล้วชุดเล่าต่างก็ได้มีผลงานจำนวนมากมายังเรื่องทางการพัฒนา ด้านเศรษฐกิจ สังคมจิตวิทยา และตลอดไปถึงด้านการเมืองการทหาร งบประมาณจำนวนมหาศาลหลายพันล้านบาทถูกทุ่มลงไปในพื้นที่ แต่กลายเป็นความน่าเสียดายยิ่งนัก ปัญหาของชายแดนภาคใต้มองผิวเผินก็เป็นความสงบเรียบร้อยที่ค่อนข้างน่าพอใจ แต่ถ้าหากสำรวจลึกลงไปเรากลับพบว่าได้ปรากฏความล้มเหลวอย่างมหาศาลเกิดขึ้น การแก้ปัญหาในจังหวัดชายแดนภาคใต้ถึงทางโค้งสำคัญที่จำเป็นต้องมีการเปลี่ยนแปลง

¹Uthai Dulyakasem. Education and Ethnic Nation : A Study of Muslim in Southern Siam. (Ph.D. Dissertation, Stanford University, 1981). P.187.

²มันธีร์ สาและ "จับแกนนำพวไล ชกก. จะสูญเสียพันธหรือ ?." มุสลิมใต้. ประจำเดือน มีนาคม 2541, หน้า 5.

ใหม่มีมุมมองใหม่ในมิติที่แตกต่างไปจากเดิมและจำต้องให้สอดคล้องกับสภาพปัญหาที่แท้จริงมากขึ้น...¹

การพัฒนาปรับปรุงส่งเสริมปอเนาะก็เช่นเดียวกันได้กลายมาเป็นปัญหาหนึ่งในหลายปัญหาที่กรมเจ้าจังหวัดชายแดนภาคใต้ที่ส่งผลกระทบต่อด้านการเมือง ด้านเศรษฐกิจ และด้านสังคมจิตวิทยา มาจนถึงปัจจุบันนี้

ปรากฏการณ์ต่าง ๆ ดังกล่าวทำให้ผู้วิจัยมีความสนใจที่จะศึกษาถึงอดีต ปัจจุบันและอนาคตของโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลาม (ปอเนาะ) ในจังหวัดชายแดนภาคใต้ และโดยเฉพาะอย่างยิ่ง เมื่อพิจารณาถึงความสัมพันธ์ระหว่างนโยบายการปรับปรุงเปลี่ยนแปลงปอเนาะกับบริบททางการเมืองแล้วจะเห็นได้ว่าจุดมุ่งหมายของรัฐนั้น เน้นเรื่องของความมั่นคงของชาติเป็นหลัก จึงทำให้ปอเนาะถูกมองว่าเป็นปัญหาต่อความมั่นคงของชาติมาโดยตลอด อย่างไรก็ตามในขณะที่เดียวกันปอเนาะก็ได้รับการพิจารณาว่าเป็นทางออกหรือทางแก้ไขปัญหาที่มีโอกาสเป็นไปได้มากที่สุดทางหนึ่งเมื่อเทียบกับแนวทางและวิธีการอื่น ๆ ที่ล้มเหลวมาในอดีตเพื่อตั้งประชาชนชาวไทยมุสลิมให้ได้เรียนภาษาไทย และวัฒนธรรมที่หล่อหลอมประชาชนด้วยวิธีการอ่อนโยน² ดังนั้นการศึกษาอดีต ปัจจุบัน และอนาคตของโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลาม (ปอเนาะ) ในจังหวัดชายแดนภาคใต้จึงน่าจะเป็นประโยชน์และมีคุณค่าต่อความพยายามดังกล่าว

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาพัฒนาการของโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลาม (ปอเนาะ) ในจังหวัดชายแดนภาคใต้ ตามนโยบายของรัฐ ตั้งแต่ปี พ.ศ.2442-ปัจจุบัน (พ.ศ.2539)
2. เพื่อศึกษาวิเคราะห์เหตุผลแห่งรัฐในการพัฒนาโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลาม (ปอเนาะ) ในจังหวัดชายแดนภาคใต้ในแต่ละยุคสมัย
3. เพื่อศึกษาผลกระทบจากนโยบายของรัฐที่มีต่อการพัฒนาโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลาม (ปอเนาะ) ในจังหวัดชายแดนภาคใต้

¹ เรืองยศ จันทร์ศิริ. สถานการณ์และไฟสุ่มขอนที่ภาคใต้ตอนล่าง. (กรุงเทพฯ : จีรัชการพิมพ์, 2535), หน้า 2-3.

² แลได้ สัมภาษณ์คุณศิลปกรรมพิเศษ. แลได้. ปีที่ 5 ฉบับที่ 3 (มิถุนายน 2524-มกราคม 2525), หน้า 44.

ขอบเขตของการวิจัย

1. ขอบเขตด้านเนื้อหา

การวิจัยครั้งนี้มุ่งศึกษาถึงพัฒนาการของปอเนาะ การศึกษาวิเคราะห์เหตุผลของรัฐที่มีต่อการปรับปรุงเปลี่ยนแปลงปอเนาะเป็นโรงเรียนราษฎร์สอนศาสนาอิสลามและเป็นโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลาม โดยอาศัยกรอบแนวคิด เรื่อง ไตรลักษณ์รัฐของ ชัยอนันต์ สมุทวณิช ตลอดจนศึกษาถึงผลกระทบจากการดำเนินการตามนโยบายปรับปรุงปอเนาะเป็นโรงเรียนราษฎร์สอนศาสนาอิสลามและเป็นโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลามในจังหวัดชายแดนภาคใต้ ภายในห้วงเวลาดังกล่าว

2. ขอบเขตด้านแหล่งข้อมูลที่ใช้ในการศึกษา

การวิจัยครั้งนี้เป็นการใช้วิธีการวิจัยเอกสาร (Documentary Research) เป็นหลัก ฉะนั้นแหล่งข้อมูลสำคัญที่ใช้ในการศึกษาวิจัยครั้งนี้ คือ

ก. ข้อมูลประเภทเอกสาร ได้แก่ คำแถลงนโยบายของรัฐบาล จดหมายเหตุบันทึก และรายงานมติคณะรัฐมนตรี พระราชกฤษฎีกา กฎกระทรวง เป็นต้น จากแหล่งข้อมูลดังนี้

(1) หอสมุดของสถาบันการศึกษา ได้แก่ หอสมุดมหาวิทยาลัยเชียงใหม่ หอสมุดกลางจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย สำนักหอสมุดมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร หอสมุดกลางมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ หอสมุดสถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์ หอสมุดมหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตปัตตานี หอสมุดมหาวิทยาลัยทักษิณ และหอสมุดสถาบันราชภัฏยะลา เป็นต้น

(2) หอจดหมายเหตุหรือห้องสมุดของหน่วยราชการ ได้แก่ หอเอกสารแห่งประเทศไทย หอสมุดเหตุแห่งชาติ หอสมุดแห่งชาติ ห้องสมุดกระทรวงศึกษาธิการ ห้องสมุดรัฐสภา ห้องสมุดสำนักงานสำนักพัฒนาการศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรมเขตการศึกษา 2 ห้องสมุดศูนย์อำนวยการบริหารจังหวัดชายแดนภาคใต้ ห้องสมุดกองบัญชาการผสมพลเรือนทหารตำรวจที่ 43 ห้องสมุดวิจัยทางการศึกษา สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ ศูนย์ศึกษาภาคใต้ (มอ.ปัตตานี) และห้องสมุดประชาชนประจำจังหวัดนราธิวาส เป็นต้น

ข. แหล่งข้อมูลประเภทบุคคล ซึ่งผู้ศึกษาวิจัยใช้วิธีการสัมภาษณ์บุคคลต่าง ๆ ดังนี้

(1) กลุ่มข้าราชการในสังกัดสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาเอกชน จำนวน 3 คน

(2) กลุ่มนักวิชาการในสำนักพัฒนาการศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรม เขตการศึกษา 2 จำนวน 3 คน

- (3) กลุ่มข้าราชการในศูนย์อำนวยการบริหารจังหวัดชายแดนภาคใต้ จำนวน 3 คน
- (4) กลุ่มนักวิชาการในมหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตปัตตานี สถาบันราชภัฏยะลา และมหาวิทยาลัยทักษิณ จำนวน 4 คน
- (5) กลุ่มศึกษานิเทศก์จังหวัดปัตตานี ยะลา และนราธิวาส จำนวน 3 คน
- (6) กลุ่มข้าราชการบำนาญจังหวัดปัตตานี ยะลา และนราธิวาส จังหวัดละ 1 คน รวม 3 คน
- (7) กลุ่มผู้นำศาสนา จังหวัดปัตตานี ยะลา และนราธิวาส จังหวัดละ 1 คน รวม 3 คน
- (8) เจ้าของโรงเรียน หรือผู้จัดการ หรือครูใหญ่ โรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลาม จังหวัดปัตตานี ยะลา และนราธิวาส จังหวัดละ 1 คน รวม 3 คน
- (9) โต๊ะครู จังหวัดปัตตานี ยะลา และนราธิวาส จังหวัดละ 1 คน รวม 3 คน

คำนิยามศัพท์เฉพาะ

1. ปอเนาะ หมายถึง สถานศึกษาวิชาศาสนาอิสลามในจังหวัดชายแดนภาคใต้ มีโต๊ะครูเป็นครูใหญ่ และเป็นผู้ให้การอบรมสั่งสอน โดยมีนักเรียนที่นับถือศาสนาอิสลามเป็นผู้รับการอบรม นักเรียนอาศัยอยู่ในปอเนาะที่สร้างเป็นกระท่อมหลังเล็ก ๆ กระท่อมละ 1-2 คน ในกรณีที่เป็นนักเรียนชาย และเป็นหอพักขนาดใหญ่ในกรณีที่เป็นนักเรียนหญิง นักเรียนส่วนใหญ่เป็นนักเรียนประจำ
2. โรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลาม หมายถึง โรงเรียนเอกชนที่แปรสภาพและพัฒนาการจากสถานศึกษาที่เรียกว่า "ปอเนาะ" และได้รับการปรับปรุงเป็นโรงเรียนราษฎร์สอนศาสนาอิสลาม ตามโครงการปรับปรุงปอเนาะเป็นโรงเรียนราษฎร์สอนศาสนาอิสลาม พ.ศ. 2508 ปัจจุบันเป็นโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลาม ตามมาตรา 15 (1) และ (2) แห่งพระราชบัญญัติโรงเรียนเอกชน พ.ศ. 2525 เป็นโรงเรียนที่ทำการสอนทั้งวิชาศาสนาและวิชาสามัญหรือวิชาชีพควบคู่กันไป
3. โต๊ะครู หมายถึง ครูผู้สอนในปอเนาะ หรือบาไล หรือครูสอนวิชาศาสนาในโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลาม
4. ครูสอนวิชาสามัญ หมายถึง ข้าราชการสังกัดสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาเอกชน และถูกส่งไปสอนวิชาสามัญในโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลาม

5. หัวหน้าครู หมายถึง ข้าราชการที่ปฏิบัติการสอนและได้รับการแต่งตั้งให้ทำหน้าที่ หัวหน้าครูในโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลามในเขตการศึกษา 2 สังกัดสำนักงาน คณะกรรมการการศึกษาเอกชน

6. โต๊ะปาเก หมายถึง ผู้เรียนในปอเนาะ

7. ชาวไทยมุสลิม หมายถึง คนสัญชาติไทยที่นับถือศาสนาอิสลาม ในที่นี้หมายถึง คนไทยมุสลิมในจังหวัดชายแดนภาคใต้ และรวมถึงคำว่า "มุสลิมเชื้อสายมลายู", "มาเลย์มุสลิม" ด้วย

8. จังหวัดชายแดนภาคใต้ หมายถึง สี่จังหวัดชายแดนภาคใต้ ประกอบด้วย ปัตตานี ยะลา นราธิวาส สตูล และรวมถึง 5 อำเภอ ของจังหวัดสงขลา คือ เทพา จะนะ นาหวี สะบ้าย้อย และสะเดา แต่เฉพาะการศึกษาวิจัยครั้งนี้ให้หมายถึงจังหวัดปัตตานี ยะลา และนราธิวาส เท่านั้น เพราะทั้งสามจังหวัดในอดีต คือ เมืองปัตตานี หรือบริเวณ 7 หัวเมือง (เมืองปัตตานี เมืองยะลา เมืองยะหริ่ง เมืองระแงะ เมืองรามัน เมืองสายบุรี และเมืองหนองจิก) ซึ่งมีประวัติศาสตร์ร่วมกันมา

ประโยชน์ที่ได้รับจากการวิจัย

ผู้วิจัยหวังว่า ผลของการวิจัยครั้งนี้จะเป็นการนำไปสู่ และทำให้ผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้อง ในการจัดการศึกษาทั้งหมด และผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับปอเนาะโดยตรง โดยเฉพาะสำนักงาน คณะกรรมการการศึกษาเอกชน (สช.) ทำให้คนเหล่านี้ได้เข้าใจปอเนาะ หรือโรงเรียนเอกชน สอนศาสนาอิสลามได้รอบด้าน และสอดคล้องกับความเป็นจริงมากขึ้น ดังนั้นหน่วยงานเหล่านี้ จะได้ระมัดระวังในการปฏิบัติหรือกำหนดนโยบายต่อปอเนาะมากขึ้น

วิธีการดำเนินการวิจัย

การศึกษาวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงประวัติศาสตร์ (Historical Research) โดยใช้วิธี วิจัยเอกสาร (Documentary Research) เป็นหลักเพื่อที่จะใช้ข้อมูลที่ได้จากเอกสารชั้นต้นและ ชั้นรองเป็นหลักของการวิจัย โดยศึกษาจากเอกสารนโยบายของรัฐ เอกสารทางวิชาการ บทความ รายงาน รายงานการวิจัย และอื่น ๆ ส่วนข้อมูลที่ได้จากวิธีการสัมภาษณ์เป็นส่วนเสริมหรือยืนยัน เป็นข้อสังเกตเพิ่มเติมข้อมูลจากเอกสาร แต่เนื่องจากประชากรมีจำนวนมาก ผู้วิจัยจึงได้จำกัด จำนวนตัวอย่างด้วยการสุ่มตัวอย่างโดยเฉพาะเจาะจง (Purposive Sampling) จำนวนประมาณ 25 คน ตามขอบเขตของการวิจัย และตามหลักเกณฑ์ในการคัดเลือกผู้ให้สัมภาษณ์ คือ

1. เป็นผู้ที่เกิดในจังหวัดชายแดนภาคใต้ก่อน พ.ศ.2495 เพราะเป็นบุคคลที่มีชีวิตและประสบการณ์โดยตรงเกี่ยวกับจังหวัดชายแดนภาคใต้ในช่วงเวลาที่ทำการศึกษา และสามารถถ่ายทอดเหตุการณ์ในเชิงประวัติศาสตร์บอกเล่าได้

2. พื้นฐานและประสบการณ์เป็นผู้ที่มีอาชีพ ตำแหน่งหน้าที่ และประสบการณ์ในพื้นที่จังหวัดชายแดนภาคใต้มาโดยตลอด และเป็นผู้ที่มีส่วนร่วมในการกำหนดนโยบายและการจัดการศึกษาและการนำนโยบายไปปฏิบัติ หรือได้รับผลกระทบจากนโยบายของรัฐบาล ฉะนั้นต้องมีความหลากหลายของสาขาอาชีพ และประสบการณ์ในหน้าที่อย่างมีความสมดุล

3. ศาสนา จะสัมภาษณ์ทั้งผู้ที่นับถือศาสนาพุทธและศาสนาอิสลามขึ้นอยู่กับการประกอบอาชีพและประสบการณ์

ทั้งนี้ข้อมูลจากเอกสารและคำบอกเล่าจะนำมาวิพากษ์และวิเคราะห์ แล้วนำเสนอในเชิงพรรณนาวิเคราะห์ (Analytical Description)

วรรณกรรมและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ความหมายของปอเนาะ

นักวิชาการหลายท่านได้ให้คำจำกัดความของคำว่า “ปอเนาะ” ไว้อย่างหลากหลาย แต่ล้วนแล้วแต่มีสาระไม่แตกต่างกันมากนัก และมีประโยชน์ต่อการศึกษาวิจัยเป็นอย่างมาก

โมหัมมัด อับดุลกาเดร์ ให้ความหมายไว้ว่า “ปอเนาะ หมายถึง โรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลาม”¹

สมาน ใจปราณี กล่าวว่า “เดิมคำว่า ปอเนาะ เป็นคำเพี้ยนมาจากคำว่า ปอนด็อก (Pondok) ในภาษาอาหรับ แปลว่า กระท่อม แต่โดยความหมายและความเข้าใจทางการศึกษาแล้วหมายถึง สถาบันที่ทำการสอน และเรียนวิชาศาสนาอิสลาม”²

¹โมหัมมัด อับดุลกาเดร์. ปอเนาะกับการศึกษา. เอกสารโรเนียว, หน้า 1.

²สมาน ใจปราณี. ปอเนาะ. กระทรวงศึกษาธิการ, หน้า 1.

โมฮัมหมัด ไบกาเด็ม แห่งมหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์วิทยาเขตปัตตานี ได้กล่าวว่า “เดิมคำว่า ปอเนาะ นี้มาจากคำว่า Hotel อันมีความหมายว่าที่พักที่นักเรียน นักศึกษาต่างถิ่น ที่เข้ามาศึกษาหาความรู้ในสถาบันการศึกษา แต่ไม่มีที่พักจึงต้องพากันสร้างที่พักกันขึ้นเองใน ลักษณะที่เป็นกระท่อมหรือกระท่อมหลังเล็ก ๆ ใกล้กับสถานที่เรียนหนังสือนั่นแหละ ซึ่งชาวอาหรับเรียกว่า Pondok และได้เพี้ยนมาเป็นปอเนาะในประเทศไทยดังในปัจจุบันนี้”¹

อุทัย หิรัญโต กล่าวไว้ว่า “ปอเนาะ หมายถึง สถานที่อบรมสั่งสอนศาสนาอิสลามของ ชาวไทยมุสลิม เพื่อให้มีความรู้ทางศาสนา สามารถปฏิบัติศาสนกิจได้เพื่อให้บำเพ็ญกิจประจำวัน ตลอดจนความสัมพันธ์ทางครอบครัวและมรดก”²

พิสุทธิ บุญเจริญ ได้สัมผัสสถานที่จริงและสรุปไว้ว่า ปอเนาะที่ว่าก็คือ “ที่พักของ นักเรียนซึ่งมีลักษณะเป็นกระท่อมหลังเล็ก ๆ ปลูกเรียงรายกันเป็นแถวได้สูงประมาณครึ่งเมตร ถึงหนึ่งเมตรเห็นจะได้ แต่ละหลังมีนักเรียนพักอยู่ 1-5 คน ขึ้นอยู่กับขนาดเล็ใหญ่ของปอเนาะ นั้น ๆ หนึ่งจำนวนปอเนาะของผู้เรียนนี้เป็นเครื่องบ่งบอกถึงจำนวนผู้เรียน ชื่อเสียง เกียรติคุณ ความรู้ความสามารถของโต๊ะครู ตลอดจนความเชื่อถือศรัทธาของประชาชนที่มีต่อโต๊ะครูนั้น ๆ และลักษณะการจัดการ การวางแผนผังของปอเนาะโดยทั่วไป จะถือบ้านโต๊ะครูเป็นศูนย์กลาง หรือเป็นหลักแล้วจะรายรอบด้วยปอเนาะ หากเป็นชายโสดหรือนักเรียนชายมักจะให้อยู่ส่วนหน้า ปากทางเข้าบ้านโต๊ะครู เรียกกันว่าปอเนาะนอก หากเป็นหญิงจะถูกกำหนดให้อยู่ส่วนหลัง เรียกว่า ปอเนาะใน โดยแยกเป็นสัดส่วน มีรั้วกันไว้อย่างชัดเจน”³

¹พิสุทธิ บุญเจริญ. ปอเนาะศึกษา เล่มที่ 2. เอกสารลำดับที่ 20/2538, หน้า 19.

²อุทัย หิรัญโต. มุสลิมในประเทศไทย. โอเดียนสโตร์, 2523, หน้า 19-20.

³พิสุทธิ บุญเจริญ. เรื่องเดิม, หน้า 19-20.

การปรับปรุงและส่งเสริมปอเนาะให้เป็นโรงเรียนราษฎร์สอนศาสนาอิสลาม
 ประกิจ ประจวบจั่นได้ทำการวิจัย เรื่อง การปรับปรุงและส่งเสริมปอเนาะให้เป็น
 โรงเรียนราษฎร์สอนศาสนาอิสลามในเขตการศึกษา 2 ผลการวิจัยพบว่า ปอเนาะเป็นสถาบัน
 การศึกษาศาสนาอิสลามที่จัดตั้งและทำการสอนโดยโต๊ะครู ไม่มีหลักสูตร การกำหนดวิชาเรียน
 เวลาสอนและการจบการศึกษา ไม่มีการสอนวิชาสามัญและภาษาไทย นักเรียนพูดภาษาไทย
 ไม่ได้ มีการปรับปรุงและส่งเสริมปอเนาะครั้งแรกในปี พ.ศ.2504 มีการจดทะเบียน มีการสอน
 ภาษาไทยและแปลสภาพจากปอเนาะมาเป็นโรงเรียนราษฎร์อยู่ภายใต้พระราชบัญญัติโรงเรียน
 ราษฎร์ พ.ศ.2497 มีชื่ออย่างเป็นทางการว่า "โรงเรียนราษฎร์สอนศาสนาอิสลาม" การดำเนินงาน
 ปรับปรุงปอเนาะได้แบ่งเป็น 2 ระยะ คือ ระยะแรกเป็นการแปลสภาพจาก "ปอเนาะ" มาเป็น
 "โรงเรียนราษฎร์" ระยะที่สอง เป็นการส่งเสริมและปรับปรุงคุณภาพการศึกษาในทุก ๆ ด้าน¹

ศูนย์พัฒนาการศึกษา ภาคศึกษา 2 จังหวัดยะลา ได้ทำการวิจัย เรื่องการจัดการศึกษา
 ของปอเนาะในจังหวัดชายแดนภาคใต้ ผลการวิจัยพบว่า ปอเนาะต้องการความช่วยเหลือจากรัฐ
 ในทุกด้าน โดยเฉพาะอย่างยิ่งด้านหลักสูตร กิจกรรมการเรียนการสอน การสอนวิชาชีพ โต๊ะครู
 ไม่ชัดเจนในการบรรจุปอเนาะเป็นโรงเรียนราษฎร์สอนศาสนาอิสลาม ผลสัมฤทธิ์ของนักเรียน
 ปอเนาะอยู่ในเกณฑ์ต่ำและประชาชนไทยมุสลิมนิยมส่งบุตรหลานเข้าเรียนในปอเนาะมากกว่า
 โรงเรียนรัฐบาล²

---

¹ประกิจ ประจวบจั่น. การปรับปรุงและส่งเสริมปอเนาะให้เป็นโรงเรียน
 ราษฎร์สอนศาสนาอิสลาม. (วิทยานิพนธ์ปริญญาวิทยาศาสตรมหาบัณฑิต แผนกวิชา
 การปกครอง บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2516), บทคัดย่อ.

²ศูนย์พัฒนาการศึกษา ภาคศึกษา 2 ยะลา. การจัดการศึกษาของปอเนาะใน
 จังหวัดชายแดนภาคใต้. 2512, บทคัดย่อ.

รุ่ง แก้วแดง ได้ทำการวิจัย เรื่อง ทศนคติของโต๊ะครูต่อการปรับปรุงปอเนาะให้เป็นโรงเรียนราษฎร์สอนศาสนาอิสลาม พบว่าทศนคติของโต๊ะครูไม่เป็นอุปสรรคขัดขวางต่อการดำเนินการปรับปรุงปอเนาะให้เป็นโรงเรียนราษฎร์สอนศาสนาอิสลาม ความสำเร็จของโครงการจึงขึ้นอยู่กับ การดำเนินการตามเป้าหมายและการปฏิบัติของเจ้าหน้าที่ภาคศึกษา 2 ด้วย

โดยเฉพาะอย่างยิ่งทศนคติเกี่ยวกับครูช่วยสอนนั้น โต๊ะครูเห็นว่า มีประโยชน์ต่อโรงเรียนมาก แต่เน้นว่าควรเป็นผู้ที่นับถือศาสนาอิสลามเป็นเพศชาย มีคุณวุฒิสูงกว่าเดิม ในขณะเดียวกันก็ยังคงมีทศนคติเกี่ยวกับการพยายามที่จะรักษาผลประโยชน์ที่เคยมีหรือรางวัลที่เตรียมได้รับ¹

จำลอง สวณะคุณานนท์ ได้ทำการวิจัย เรื่อง บทบาทของโต๊ะครูโรงเรียนราษฎร์สอนศาสนาอิสลามในจังหวัดชายแดนภาคใต้ ผลการวิจัยพบว่า กลุ่มโต๊ะครูที่มีอายุ 45 ปีลงมา ได้ดำเนินการจัดการศึกษาให้สอดคล้องกับนโยบายของรัฐได้มากกว่ากลุ่มโต๊ะครูที่มีอายุ 46 ปีขึ้นไป และโต๊ะครูที่มีเวลาทำการสอนต่ำกว่า 10 ปี สามารถดำเนินการจัดการศึกษาให้สอดคล้องกับนโยบายของรัฐบาลได้มากกว่าโต๊ะครูที่ทำการสอนตั้งแต่ 11 ปีขึ้นไป โต๊ะครูที่มีความรู้ภาษาไทยสามารถดำเนินการจัดการให้สอดคล้องกับนโยบายของรัฐบาลได้มากกว่ากลุ่มโต๊ะครูที่ไม่มีความรู้ภาษาไทย และโต๊ะครูที่ศึกษาภายในประเทศ มีความเห็นด้านการเมืองการปกครองที่ส่อไปในทางอันไม่พึงประสงค์ของทางราชการมากกว่ากลุ่มโต๊ะครูที่ศึกษาทั้งภายในและต่างประเทศ²

¹รุ่ง แก้วแดง. ทศนคติของโต๊ะครูต่อการปรับปรุงปอเนาะเป็นโรงเรียนราษฎร์สอนศาสนาอิสลาม. (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทสถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์, 2521), หน้า 122-123.

²จำลอง สวณะคุณานนท์. บทบาทโต๊ะครูโรงเรียนราษฎร์สอนศาสนาอิสลามในจังหวัดชายแดนภาคใต้. (วิทยานิพนธ์มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, 2518), หน้า 116-118.

มยุรี จารุปาน ได้ทำการศึกษาในจังหวัดปัตตานี ยะลา และนราธิวาส ผลจากการศึกษาปัญหาในโรงเรียน พบว่า "...ผู้บริหารโรงเรียน ซึ่งประกอบด้วย เจ้าของ ผู้จัดการ และครูใหญ่ นับเป็นหัวใจสำคัญของการบริหารโรงเรียน แต่เนื่องจากยังมีผู้บริหารบางคนพูดภาษาไทยไม่ได้และยังไม่เข้าใจจุดมุ่งหมายของการจัดหรือบริหารกิจการโรงเรียน จึงทำให้การบริหารโรงเรียนไม่ก้าวหน้าเท่าที่ควร..."¹

วิทยา บุญสม ได้ทำการวิจัยเรื่องการบริหารงานโรงเรียนราษฎร์สอนศาสนาอิสลามในจังหวัดชายแดนภาคใต้ ผลการวิจัยพบว่า ระเบียบปฏิบัติและกระบวนการที่ใช้ในการบริหารงานของโรงเรียนราษฎร์สอนศาสนาอิสลาม จะปฏิบัติตามพระราชบัญญัติโรงเรียนราษฎร์ พ.ศ. 2497 ซึ่งมีโต๊ะครูเป็นทั้งเจ้าของ ผู้จัดการและครูใหญ่ เป็นผู้รับผิดชอบและส่วนใหญ่ยังขอผ่อนผันที่จะปฏิบัติตามระเบียบและกฎหมาย เนื่องจากไม่เข้าใจระเบียบการจัดสถานศึกษาของทางราชการและยังใช้ภาษาไทยได้ไม่ดีเท่าที่ควร งานวิชาการ ธุรการ และสถิติต่าง ๆ จึงเป็นหน้าที่ของครูสอนวิชาสามัญช่วยจัดทำ ถ้าโรงเรียนใดไม่มีครูช่วยสอนวิชาสามัญ งานเกี่ยวกับบัญชี ทะเบียน และสถิติต่าง ๆ จะไม่เรียบร้อยเท่าที่ควร ในด้านการบริหารการศึกษาภายในโรงเรียน งานวิชาการ งานบุคลากร งานกิจการนักเรียน งานธุรการ การเงิน และการบริหารต่าง ๆ โรงเรียนได้ปฏิบัติน้อย² และปัญหาในการบริหารการศึกษา พบว่า ผู้บริหารยังขาดความรู้ทางด้านวิชาการ ในด้านงานบุคคลครูผู้สอนมีวุฒิต่ำ ครูช่วยสอนไม่สามารถปรับตัวให้เข้ากับฝ่ายโรงเรียนได้ ด้านกิจการนักเรียนมีการกีดกันและแบ่งแยกนักเรียนต่างเพศ จัดสอนศาสนาและสามัญอย่างละครึ่งวัน ทำให้จัดกิจกรรมได้ยาก ส่วนงานธุรการ การเงิน ไม่มีการติดตามผลการใช้จ่ายเงินอุดหนุนที่ได้รับจากทางราชการ และมีการตรวจบัญชีการเงินน้อย³

¹มยุรี จารุปาน. การศึกษาในจังหวัดปัตตานี ยะลา และนราธิวาส. มปท., 2518, หน้า 72.

²วิทยา บุญสม. การบริหารงานโรงเรียนราษฎร์สอนศาสนาอิสลามในจังหวัดชายแดนภาคใต้. (วิทยานิพนธ์ปริญญาครุศาสตรมหาบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2521). บทคัดย่อ.

³วิทยา บุญสม. เรื่องเดิม. หน้า 122-123.

เสริมศักดิ์ วิศาลาภรณ์ ได้ทำการวิจัยเรื่อง ปัญหาและแนวคิดของผู้บริหารโรงเรียน ราษฎร์สอนศาสนาอิสลาม (ปอเนาะ) ในจังหวัดชายแดนภาคใต้ ผลการวิจัยพบว่าปัญหาพื้นฐาน บางประการ ได้แก่ จำนวนและคุณภาพครู โรงเรียนยังขาดทั้งวิชาศาสนาและวิชาสามัญและ ส่วนใหญ่ในโรงเรียนขนาดเล็ก นอกจากนั้นครูสอนวิชาสามัญยังมีวุฒิต่ำ ไม่สามารถสอนชั้น มัธยมศึกษา หรือการศึกษาผู้ใหญ่ระดับ 4 ได้อย่างมีประสิทธิภาพ อีกทั้งปัญหาในการบังคับ บัญชาและการตรวจนิเทศ เนื่องจากผู้บริหารโรงเรียนเป็นภาคเอกชน แต่ครูสอนวิชาสามัญเป็น ข้าราชการ ในด้านความคิดเห็นของผู้บริหารโรงเรียนนั้น พบว่าเห็นควรกับการจัดอบรมไต่สวน ให้มีความรู้ทางวิชาการ การคัดเลือกโรงเรียนเพื่อรับพระราชทานรางวัล การส่งครูมาช่วยสอน การแบ่งเงินอุดหนุน ตลอดจนมีความคิดเห็นที่เห็นด้วยอย่างยิ่งในการเปิดสอนศาสนาอิสลาม ถึงขั้นปริญญาตรี ผู้บริหารพบว่าไต่สวนพูดภาษาไทยไม่ได้ ครูสอนวิชาสามัญควรอยู่ภายใต้ การบังคับบัญชาของไต่สวน¹

คณิต ไช่มุกด์ และคณะ ได้ทำการวิจัยเรื่อง บทบาทของโรงเรียนราษฎร์สอนศาสนา อิสลาม (ปอเนาะ) ที่มีต่อชุมชนในจังหวัดชายแดนภาคใต้ (ศึกษาเฉพาะกรณีจังหวัดปัตตานี) ผลการวิจัยพบว่า "...ปัญหาขัดข้องของโรงเรียนราษฎร์สอนศาสนาอิสลามจำแนกตามลำดับ ความสำคัญ คือ งบประมาณไม่เพียงพอ ขาดแคลนอุปกรณ์การเรียนการสอน ห้องเรียนไม่ เพียงพอ ครูสอนวิชาศาสนาไม่พอ ครูสอนวิชาสามัญยังไม่พอ"²

¹เสริมศักดิ์ วิศาลาภรณ์. ปัญหาและแนวคิดของผู้บริหารโรงเรียนราษฎร์สอน ศาสนาอิสลาม (ปอเนาะ) ในจังหวัดชายแดนภาคใต้. คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัย ศรีนครินทรวิโรฒสงขลา, 2524, บทคัดย่อ.

²คณิต ไช่มุกด์ และคณะ. "รายงานผลการวิจัยเรื่อง บทบาทของโรงเรียน ราษฎร์สอนศาสนาอิสลาม (ปอเนาะ) ที่มีต่อชุมชนในจังหวัดชายแดนภาคใต้ (ศึกษา กรณีจังหวัดปัตตานี)". มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตปัตตานี, 2526.

สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาเอกชน ได้สรุปถึงการพัฒนาโรงเรียนประเภทนี้ ในช่วงแผนพัฒนาการศึกษาระยะที่ 1-4 ไว้ว่า รัฐบาลได้พยายามดำเนินการปรับปรุง ส่งเสริม และให้การอุดหนุนโรงเรียนประเภทนี้จนเจริญรุดหน้าโดยสำคัญนั้น ปรากฏว่าโรงเรียนราษฎร์สอนศาสนาอิสลามจำนวนไม่น้อย ยังคงสภาพที่ไม่น่าพอใจ โดยเฉพาะอย่างยิ่งด้านการสอน วิชาสามัญ ทั้งนี้เพราะปัจจัยต่าง ๆ ในการจัดการศึกษา โดยเฉพาะผู้บริหารโรงเรียนยังขาด ความรู้ด้านการบริหารโรงเรียน ครูผู้สอนมีวุฒิต่ำและขาดความรับผิดชอบในหน้าที่ อีกทั้ง งบประมาณที่ได้รับมีจำนวนจำกัด นอกจากนั้นแผนงานหลักที่ได้วางไว้ยังไม่นำมาปฏิบัติอย่างจริงจัง อันมีผลทำให้การดำเนินการปรับปรุงและส่งเสริมโรงเรียนประเภทนี้ในช่วงดังกล่าวยังไม่ บรรลุเต็มเป่าตามนโยบายของรัฐ แต่อย่างไรก็ตามการดำเนินการปรับปรุงโรงเรียนราษฎร์สอน ศาสนาอิสลามในช่วงแผนพัฒนา 1-4 เป็นพื้นฐานสำคัญในการดำเนินการปรับปรุงโรงเรียน ราษฎร์สอนศาสนาอิสลามภาคใต้ และได้เปลี่ยนชื่อจากโรงเรียนราษฎร์สอนศาสนาอิสลามเป็น โรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลาม เพื่อให้สอดคล้องกับพระราชบัญญัติโรงเรียนเอกชน พ.ศ. 2525 ให้สามารถจัดการเรียนการสอนทั้งวิชาสามัญและศาสนาอย่างมีคุณภาพ¹

ไพสิฐ ชีวะกุล ได้ทำการวิจัยเรื่อง ปรัชญาการศึกษาของโรงเรียนเอกชนสอนศาสนา อิสลามในจังหวัดชายแดนภาคใต้ พบว่า การที่ปรัชญาการศึกษาของโรงเรียนเอกชนสอนศาสนา อิสลามโน้มไปตามแนวของการศึกษาลัทธิสารัตถนิยม มีสาเหตุมาจากศาสนาอิสลามโดยตรง และสภาพสังคม วัฒนธรรม ประเพณี ภาษาและความเชื่อ

ศาสนาอิสลามโดยตรง คือ โรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลามได้จัดตั้งขึ้นเพื่อสนอง ความต้องการที่จะให้การอบรมถ่ายทอดศาสนาอิสลามแก่ชาวไทยมุสลิมตามบทบัญญัติทาง ศาสนาที่บังคับให้มุสลิมทุกคนต้องมีความรู้ ความสามารถที่จะปฏิบัติภารกิจตามหลักการของ ศาสนาอิสลามได้ โรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลามจึงได้เข้ามามีบทบาทและหน้าที่สนองตอบ ความต้องการของสังคม

---

¹สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาเอกชน. การพัฒนาโรงเรียนเอกชน สอนศาสนาอิสลามในช่วงแผนพัฒนาการศึกษา ระยะที่ 1-5. (กรุงเทพฯ: สำนักงาน คณะกรรมการการศึกษาเอกชน), 2528, หน้า 10.

สภาพสังคม วัฒนธรรม ประเพณี คือ จังหวัดชายแดนภาคใต้มีลักษณะของสังคม วัฒนธรรม ประเพณี ภาษา ความเชื่อ และวิถีชีวิตแตกต่างไปจากสังคมส่วนใหญ่ของประเทศ คือ มีเอกลักษณ์เฉพาะตน อันสืบเนื่องมาจากศาสนาเป็นหลัก ดังนั้นโรงเรียนเอกชนสอนศาสนา อิสลามซึ่งเป็นสถาบันทางการศึกษา จำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องทำหน้าที่สืบทอดมรดกทางสังคม และวัฒนธรรมจึงถือเป็นหน้าที่หลักของโรงเรียนโดยตรง¹ ซึ่งจะได้กล่าวในบทต่อไป

ไตรลักษณ์รัฐ : กรอบทฤษฎีที่ใช้ในการศึกษา

กรอบคิด "ไตรลักษณ์รัฐ" เป็นกรอบการวิเคราะห์ทางรัฐศาสตร์ที่ว่าด้วยเรื่อง "เหตุผล แห่งรัฐ" ที่รัฐใช้เป็นจุดเชื่อมโยงกิจกรรมและโครงสร้างระหว่างรัฐกับสังคม โดยผ่าน "กลไกรัฐ" เพื่อการดำรงอยู่ของรัฐและการพัฒนาของสังคม ดังนั้นการนำเสนอแนวคิดเรื่องความสัมพันธ์ ระหว่างไตรลักษณ์รัฐที่ว่าด้วย "รัฐ" "กลไกของรัฐ" "เหตุผลแห่งรัฐ" และ "ความสัมพันธ์ระหว่าง รัฐกับสังคม" ซึ่งจำเป็นต้องขยายความถึงเรื่องดังกล่าวโดยสังเขป เพื่อเชื่อมโยงถึงไตรลักษณ์รัฐ ในลำดับต่อไป

รัฐ (State)

ความหมายของรัฐนั้น เบนจามิน และดูวัลด์ (Roger Benjamin and Raymond Duvall) ได้เสนอแนวคิดเกี่ยวกับเรื่องนี้อยู่ 4 แนวด้วยกัน

1. รัฐในฐานะที่เป็นรัฐบาล (The state as government) ซึ่งหมายถึง กลุ่มบุคคลที่ ดำรงตำแหน่งที่มีอำนาจในการตัดสินใจในสังคมการเมือง
2. รัฐในฐานะที่เป็นระบบราชการ หรือเครื่องมือทางการบริหารที่เป็นปีกแผ่น และเป็น ระเบียบทางกฎหมายที่มีความเป็นสถาบัน (The state as public bureaucracy)
3. รัฐในฐานะชนชั้นปกครอง (The state as ruling class)
4. รัฐในฐานะที่เป็นโครงสร้างทางอุดมการณ์ (The state as normative order)²

¹ไพสิษฐ์ ชีวะกุล. ปรัชญาการศึกษาของโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลามใน จังหวัดชายแดนภาคใต้. (วิทยานิพนธ์ปริญญาครุศาสตรมหาบัณฑิต จุฬาลงกรณ์ มหาวิทยาลัย, 2532), หน้า 188-189.

²ชัยอนันต์ สมุทวณิช. รัฐ. พิมพ์ครั้งที่ 3, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์ มหาวิทยาลัย, 2535), หน้า 25.

องค์ประกอบของรัฐ

เลนเนอร์ (Howard H. Lentner) ได้สรุปว่า รัฐเป็นองค์การทางการเมืองที่มีความสัมพันธ์ลับซับซ้อน และประกอบไปด้วย (1) ดินแดน (Territory) (2) ประชากร (Population) (3) ความต่อเนื่อง (Continuity) (4) รัฐบาล (Government) (5) การปฏิบัติหน้าที่ทางด้านความมั่นคง การดูแลความเป็นระเบียบเรียบร้อย การให้ความยุติธรรม (Security, Order/Justice) และสวัสดิการสังคม (Welfare) (6) ทรัพยากร (Resources) (7) การคลัง (Finances) (8) ระบบราชการ (Bureaucracy) (9) อำนาจอธิปไตย (Sovereignty) และ (10) การดำรงอยู่ในสังคมแห่งรัฐต่าง ๆ หรือสังคมโลก (Existence as Part of Society of State)¹

อย่างไรก็ตามจากความหมายและองค์ประกอบของรัฐดังกล่าว บางอย่างก็เป็นรูปธรรม บางอย่างก็เป็นนามธรรม กล่าวคือ ดินแดนและประชากรเป็นลักษณะทางรูปธรรมของความเป็นรัฐ แต่ความต่อเนื่องเป็นผลมาจากความปรารถนาและความคิดของคนในสังคมที่ต้องการสืบทอดประเพณี และคุณค่าทางสังคมต่าง ๆ ของชาติ หรือการดำรงไว้ซึ่งความเป็นชีวิต ในส่วนของรัฐบาลนั้นเป็นที่ยอมรับว่ารัฐทุกรัฐมีรัฐบาลเป็นศูนย์กลางอำนาจรัฐ และเป็นองค์กรที่ใช้อำนาจรัฐและกลไกรัฐในการนำเอาผลประโยชน์ของรัฐกับผลประโยชน์ของรัฐบาลไปปะปนกัน เพื่อเพิ่มพูนและรวมอำนาจเข้ามาไว้ที่ศูนย์กลาง โดยให้ทำหน้าที่หลัก 3 ด้าน คือ การรักษาความมั่นคง การดูแลความเป็นระเบียบเรียบร้อยและการให้ความยุติธรรม และการให้สวัสดิการทางสังคม ดังนั้นการเพิ่มพูนอำนาจและการใช้อำนาจของรัฐบาลซึ่งมีความขัดแย้งกับการสืบทอดทางสังคมอยู่ตลอดเวลา ถึงแม้ว่าทรัพยากร การคลัง และระบบราชการเป็นองค์ประกอบของรัฐด้านปัจจัยที่เสริมความแข็งแกร่งให้แก่รัฐ หรือรัฐบาลจะทำหน้าที่เสมือนตัวแทนของรัฐในการใช้อำนาจอธิปไตยซึ่งเป็นอำนาจสูงสุด เด็ดขาด และใช้บังคับได้ทั่วไป โดยครอบคลุมอาณาบริเวณทั้งปวงที่เป็นดินแดนของรัฐ ส่วนการดำรงอยู่ในสังคมแห่งรัฐนั้นบ่งชี้ถึงความเป็นรัฐที่มีเอกราช และความจำเป็นที่จะต้องรักษารัฐให้อยู่รอดภายใต้ความขัดแย้ง ความตึงเครียด ความผันผวนทั้งทางด้านเศรษฐกิจ การเมือง และการครอบงำทางวัฒนธรรม²

¹ชัยอนันต์ สมุทวณิช. เรื่องเดียวกัน, หน้า 149.

²ชัยอนันต์ สมุทวณิช. เรื่องเดิม, หน้า 150.

กลไกของรัฐ (State Apparatus)

กลไกของรัฐ ได้แก่ สถาบันและองค์กรที่เป็นผู้ใช้อำนาจรัฐและทำหน้าที่หลักตามอำนาจรัฐเพื่อดำเนินกิจกรรมที่มีผลต่อวิถีชีวิตของคนในสังคม¹

คลาร์ค และเดียร์ (Gordon L. Clark and Michael - Dear) กล่าวว่า กลไกของรัฐ (State Apparatus) ได้แก่ กลุ่มสถาบัน และองค์กรที่ใช้อำนาจรัฐและทำหน้าที่หลัก ๆ ของรัฐ กลไย่อยของรัฐ (Sub-State Apparatus) ได้แก่ สถาบันและองค์กรที่เป็นส่วนประกอบย่อยในการดำเนินการตามหน้าที่ด้านต่าง ๆ ของรัฐ และกลไกช่วยรัฐ (Para-Apparatus) ได้แก่ กลไกที่ไม่ได้มีอำนาจหน้าที่ที่เกี่ยวข้องกับการใช้อำนาจรัฐโดยตรง และแยกออกจากโครงสร้างอำนาจรัฐที่เป็นทางการ โดยมีการดำเนินการอย่างเป็นอิสระพอสมควร แต่ก็ปฏิบัติหน้าที่คล้ายกับกลไย่อยของรัฐ ดังนั้นกลไกของรัฐจึงมีหน้าที่ย่อย ที่สำคัญหลายประการ² ดังตารางต่อไปนี้

	หน้าที่			
	ประเภทที่ 1	ประเภทที่ 2	ประเภทที่ 3	ประเภทที่ 4
	การสร้างความ สมานฉันท์ (Consensus)	การผลิต (Production)	บูรณาการ (Integration)	การบริหาร (Executive)
กลไย่อย	การเมือง กฎหมาย การปราบปราม	การผลิตเพื่อ สาธารณชน การบริการ สาธารณชน การคลัง	สาธารณสุข, การศึกษา และ สวัสดิการ ข่าวสาร การคมนาคม และสื่อมวลชน	การบริหาร องค์กรควบคุม

ที่มา : Gordon L. Clark and Michael Dear, op.cit., Table 3.1, p.50. อ้างใน ชัยอนันต์ สมุทวณิช. รัฐ. คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย 23 กุมภาพันธ์ 2530, หน้า 123.

¹ชัยอนันต์ สมุทวณิช. เรื่องเดียวกัน, หน้า 153.

²ชัยอนันต์ สมุทวณิช. เรื่องเดียวกัน, หน้า 156.

กลไกของรัฐจึงมีกลไกย่อยถึง 13 ด้าน ซึ่งทั้งหมดนี้ประกอบกันเข้าเป็นแก่นแกนของกลไกของรัฐ มีหน้าที่หลัก 4 ด้าน คือ การสร้างความสมานฉันท์ การผลิต บูรณาการและการบริหาร

กลไกย่อยของรัฐทางการเมืองในการสร้างความสมานฉันท์ ได้แก่ พรรคการเมือง การเลือกตั้ง รัฐบาลและรัฐธรรมนูญ กลไกย่อยทางการเมืองเหล่านี้รับผิดชอบในการดำเนินกิจกรรมของรัฐทั้งภายในและภายนอกประเทศ

กลไกย่อยของรัฐในทางกฎหมาย เป็นกลไกที่เป็นตัวกลางคอยไกล่เกลี่ยและลดความขัดแย้งระหว่างกลุ่มทางสังคมต่าง ๆ โดยกำหนดให้มีวิธีการยุติความขัดแย้ง (ชั่วคราว) ด้วยสันติวิธี กลไกย่อยนี้ประกอบด้วยตัวบทกฎหมายต่าง ๆ และระบบศาล

กลไกย่อยของรัฐด้านการปราบปราม หมายถึง กลไกทั้งภายในและภายนอกที่จะนำอำนาจรัฐไปใช้บังคับ กลไกย่อยนี้รวมกำลังตำรวจ ทหาร และราชทัณฑ์ด้วย หน้าที่ในการปราบปรามนี้มีสี่ด้าน คือ การต้านฝ่ายค้าน การจำกัดความเคลื่อนไหวของกลุ่มฝ่ายค้าน การก่อกวนและสร้างความหวาดกลัว และการเฝ้าดูแลติดตาม

กลไกย่อยของรัฐด้านการผลิต ได้แก่ การให้บริการทางสังคมและการควบคุมระบบเศรษฐกิจโดยผ่านทางนโยบายการเงิน การคลัง และงบประมาณ

กลไกย่อยของรัฐด้านบูรณาการ ประกอบด้วยการดำเนินงานด้านสาธารณสุข การศึกษา และสวัสดิการสังคม ซึ่งทำหน้าที่หล่อหลอมความคิดความเชื่อของคนในสังคม จะเห็นได้ว่าความคิดเรื่องบูรณาการเป็นความคิดกระแสหลักในแนวคิดเกี่ยวกับการสร้างชาติ

กลไกย่อยด้านการบริหาร ได้แก่ ระบบราชการซึ่งมีความใหญ่โต สลับซับซ้อนและมีเทคโนโลยีทางการจัดการที่ทันสมัยยากที่จะมีคนเข้าใจ จนกลไกย่อยทางการเมืองไม่สามารถจะควบคุมได้

จะเห็นได้ว่าความสัมพันธ์ระหว่างอำนาจรัฐ-กลไกของรัฐและสังคมที่มีความสลับซับซ้อน และเป็นตัวกำหนดพฤติกรรมของบุคคลและของสถาบันในสังคมที่มีต่อกัน ซึ่งสามารถเป็นเครื่องบ่งชี้ถึงความเป็นอิสระของรัฐทุนนิยมว่า กลไกเหล่านี้ต่างมีผลทำให้เกิดการแทรกแซงของรัฐในวิถีชีวิตประจำวันของคนมากยิ่งขึ้น ดังที่เรียกว่า Statization of Social life¹

¹ชัยอนันต์ สมุทวณิช. เรื่องเดิม. หน้า 159.

ดังนั้นกลไกของรัฐมีบทบาทสำคัญในการสืบทอดการดำรงอยู่ของรัฐและของสังคม หรือที่บางคนเรียกว่า “การผลิตซ้ำ (reproduction)” กลไกของรัฐนั้นเป็นโครงสร้างเบื้องต้นตามกฎหมาย การเมือง และอุดมการณ์ มีบทบาทสำคัญในการสืบทอดความสัมพันธ์ทางสังคมในรูปแบบต่าง ๆ ในสมัยก่อน ศาสนา และการศึกษา เป็นกิจกรรมที่มีบทบาทหน้าที่โดยตรงในการสืบทอดความสัมพันธ์ทางสังคม¹ กลไกของรัฐจึงทำหน้าที่เฝ้าดู ติดตาม กดดัน กลุ่มมเกล่า บังคับ เพื่อลดและพยายามสลายความขัดแย้ง ทำให้ความสัมพันธ์ระหว่างความชอบธรรมกับการปฏิบัติหน้าที่ของกลไกของรัฐยอมเป็นเงื่อนไขสำคัญของการดำรงอยู่ของระบอบสังคม เศรษฐกิจ และการเมือง² ทำให้เราต้องพิจารณาว่า รัฐนั้นมีได้ประกอบไปด้วยกลไกหลักและกลไกย่อยที่ต่างแสวงหาเป้าหมายโดยไม่เกี่ยวข้องสัมพันธ์กัน แต่รัฐก็เป็นองค์กรของสถาบันหรือองค์กรของกลไกทั้งหลายที่แสวงหาเป้าหมายโดยมีจุดร่วม ๆ กันอย่างเป็นเอกภาพ เอกภาพนี้เกิดขึ้นเพราะมีการนำซึ่งมีการประสานสัมพันธ์กันโดยอำนาจการบริหาร³

เหตุผลของรัฐ (Reasons of state)

เหตุผลของรัฐเป็นมิติของความเป็นรัฐทางด้านอุดมการณ์ และเป็นหัวใจของรัฐเพราะเป็นสิ่งที่กำหนดทิศทางของการเปลี่ยนแปลง (หรือรักษาสถานภาพเดิม) ของรัฐ เป็นเงื่อนไขในการกำหนดบทบาทและหน้าที่ของกลไกอำนาจรัฐ และเป็นสิ่งที่ช่วยให้รัฐสามารถปรับบทบาทให้สามารถรับกับพลังกดดันทั้งภายในและภายนอกรัฐได้⁴

เหตุผลของรัฐนี้อาจเปลี่ยนแปลงไปได้เสมอตามการเปลี่ยนแปลงของสภาพแวดล้อมทั้งภายในและภายนอกสังคม ที่สำคัญ คือการปรับเปลี่ยนเหตุผลของรัฐยอมช่วยให้กลไกของรัฐสามารถปรับบทบาท เพื่อคงความเหนียวที่มีต่อกลุ่มพลังนอกกลไกของรัฐได้ และเป็นปัจจัยสำคัญในการกำหนดความสัมพันธ์ระหว่างรัฐ-รัฐบาล-สังคม และชี้ให้เห็นความสัมพันธ์ดังกล่าวเป็นการสร้างและใช้กระแสกดดันจากส่วนต่าง ๆ ของสังคมเข้าสู่รัฐแต่การปรับเหตุผลของรัฐก็เป็นความพยายามของรัฐในการขยายขอบวงแห่งอำนาจเพื่อป้องกันการล้อมปราบของพลังต่าง ๆ ด้วย

¹ชัยอนันต์ สมุทวณิช. เรื่องเดียวกัน. หน้า 160.

²ชัยอนันต์ สมุทวณิช. เรื่องเดียวกัน. หน้า 167.

³ชัยอนันต์ สมุทวณิช. เรื่องเดียวกัน. หน้า 165.

⁴ชัยอนันต์ สมุทวณิช. เรื่องเดิม. หน้า 150.

ดังนั้น การปรับเปลี่ยนเหตุผลของรัฐ จึงเป็นการยืดอายุหรือการสืบชะตาของรัฐ เพราะหากไม่มีการปรับเปลี่ยนดังกล่าวอย่างท่วงทันต่อการเปลี่ยนแปลงที่กดดันรัฐบาล กลไกของรัฐจะหมดเหตุผลที่จะขยายบทบาท หมดเหตุผลในการอ้างความชอบธรรม เพราะขาดวิญญานและขาดอุดมการณ์ นำ ดังนั้นการใช้ทรัพยากร การดำเนินการคลัง (การเก็บภาษีอากร การงบประมาณ) และการปฏิบัติงานของระบบราชการ จะเป็นไปในรูปใด ในสัดส่วนอย่างไร ในทิศทางใด หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือ การกำหนดว่าใครจะได้อะไร เมื่อใด และอย่างไรนั้นย่อมถูกกำหนดโดยเหตุผลของรัฐอีกทอดหนึ่ง¹

ไตรภาคของเหตุผลแห่งรัฐ : ไตรลักษณ์รัฐ

มูลเหตุสำคัญที่ทำให้มนุษย์ต้องเข้าร่วมกลุ่มสังคมภายใต้อำนาจที่เหนือกว่าครอบครัว และชุมชนเกิดจากพลังขับ 3 ด้าน ที่สำคัญคือ ความกลัว ความปรารถนาที่จะมีชีวิตรอดอย่างมีความสุข และความต้องการที่จะอยู่อย่างมีศักดิ์ศรี

พลังขับทั้ง 3 ด้านนี้ ทำให้มนุษย์มีความ "ต้องการ" ที่จะแสวงหามาทุกยุคทุกสมัย นับตั้งแต่แรกเริ่มที่มนุษย์มีสถาบันขั้นต้น และสืบทอดมาจนถึงปัจจุบัน ไม่ว่าจะเป็นบริบททางสังคม เศรษฐกิจ และการเมือง แตกต่างกันอย่างไรรก็ตาม

ความต้องการของมนุษย์ เพื่อเผชิญกับพลังขับด้านที่ทำให้มนุษย์ต้องมาอยู่รวมกันในสังคม ได้แก่²

1. "ความมั่นคง" - ปลอดภัย (ขจัดความกลัว)
2. "การพัฒนา" คุณภาพชีวิต (ให้เกิดความสุข)
3. "การมีส่วนร่วม" (มีศักดิ์ศรี)

ความมั่นคง การพัฒนาและการมีส่วนร่วม จึงกลายเป็นเหตุผลของมนุษย์ที่เข้ามารวมกลุ่มกันในสังคม และกลายเป็นเหตุผลแห่งรัฐ ซึ่งเป็นผู้สานประโยชน์ของคนในสังคม

ดังนั้นความสัมพันธ์ระหว่างรัฐกับสังคม จึงอยู่บนพื้นฐานเหตุผลแห่งรัฐ 3 ด้านหรือไตรภาคของเหตุผลแห่งรัฐ หรือ "ไตรลักษณ์รัฐ"

¹ชัยอนันต์ สมุทวณิช. เรื่องเดียวกัน. หน้า 152.

²ชัยอนันต์ สมุทวณิช. กรอบการวิเคราะห์ไตรลักษณ์รัฐ. ม.ป.ท., 2531, หน้า 5.

ไตรลักษณ์รัฐกับรูปแบบความสัมพันธ์ระหว่างรัฐกับสังคม

เหตุผลแห่งรัฐ 3 ด้าน อันได้แก่ ความมั่นคง การพัฒนาและการมีส่วนร่วมนี้ ถึงแม้ว่าจะมีลักษณะเกาะเกี่ยวและซับซ้อนซึ่งกันและกันอยู่ตลอดเวลา แต่ในขณะเดียวกันในแต่ละช่วงเวลาที่แตกต่างกัน "รัฐ" ก็ย่อมจะมี "เหตุผล" ในด้านใดด้านหนึ่งเป็น "ด้านหลัก" และด้านอื่น ๆ เป็น "ด้านรอง" ซึ่งขึ้นอยู่กับหลักเกณฑ์สำคัญ 3 ประการ คือ

ก. ความสามารถในการควบคุม กำหนดทิศทางการเปลี่ยนแปลง และรักษาสภาพเดิมของความสัมพันธ์นั้นไว้ว่าขึ้นอยู่กับฝ่ายใด (รัฐหรือสังคม)

ข. การกระจายตัวทางโครงสร้างและหน้าที่

ค. ความเป็นอิสระและสมรรถนะในการปรับตัวและใช้ความเป็นอิสระนั้นกำหนดรูปแบบและทิศทางของความสัมพันธ์ทั้งที่เป็นความสัมพันธ์ระหว่างกลไกของรัฐ - กลไกนอกระบบอำนาจรัฐ และความสัมพันธ์ระหว่างกลไกนอกระบบอำนาจรัฐด้วยกันเอง¹

จากพลังขับเคลื่อนซึ่งซับซ้อนเกี่ยวเนื่องเพื่อช่วงชิงความเป็น "เหตุผลแห่งรัฐด้านหลัก" และ "เหตุผลด้านรอง" ตามหลักเกณฑ์ดังกล่าวข้างต้น ได้ก่อให้เกิดรูปแบบแห่งความสัมพันธ์ระหว่างรัฐกับสังคม 3 รูปแบบใหญ่ ๆ คือ

(1) รัฐล้อมสังคม

(2) สังคมล้อมรัฐ

(3) สังคมร่วมรัฐ²

หากกล่าวโดยสรุปรูปแบบความสัมพันธ์ระหว่างรัฐกับสังคมทั้ง 3 รูปแบบข้างต้นมีลักษณะเด่น ๆ ดังนี้

"รัฐล้อมสังคม" เป็นรูปแบบความสัมพันธ์ที่รัฐยึดเหตุผลแห่งรัฐในด้าน "มิติความมั่นคง" เป็นเหตุผลด้านหลัก ศูนย์รวมอำนาจแห่งรัฐจึงมีลักษณะที่เข้มแข็งชัดเจน ทั้งอำนาจทางสังคม วัฒนธรรม เศรษฐกิจ และการเมือง นอกจากนี้ศูนย์อำนาจของรัฐ ยังมีกลไกทั้งทางด้านกำลังบีบบังคับ และด้านอุดมการณ์ที่ชัดเจน มีการจัดตั้งเป็นระบบและมีการแสวงหาทรัพยากรเข้ามาหล่อเลี้ยงกลไกนั้นอย่างสม่ำเสมอและต่อเนื่อง

¹ ชัยอนันต์ สมุทวณิช. เรื่องเดียวกัน. หน้า 7-8.

² ชัยอนันต์ สมุทวณิช. เรื่องเดียวกัน. หน้า 8-12.

“สังคมล้อมรัฐ” เป็นรูปแบบที่กลไกอำนาจรัฐมีลักษณะอ่อนตัวลงจนอยู่ภายใต้อำนาจของศูนย์อำนาจทางเศรษฐกิจ การเมือง สังคมและวัฒนธรรม ที่สามารถกดดันให้รัฐเปลี่ยนแปลงเหตุผลและโครงสร้างดั้งเดิมให้เป็นเหตุผล และโครงสร้างที่เอื้ออำนวยต่อเป้าหมาย และความต้องการของกลุ่มต่าง ๆ ในสังคมได้

สังคมที่ล้อมรัฐตามความหมายนี้ มิได้หมายถึง สังคมในแง่ของประชาชนหรือกลุ่มประชาชนทั้งหลาย หากหมายถึง กลุ่มที่มีลักษณะเป็นกลุ่มยุทธศาสตร์ (Strategic groups) ได้แก่ กลุ่มนักธุรกิจ ซึ่งเป็นผู้บริหาร “ทุน” หรือกลุ่มปัญญาชน เป็นต้น

รูปแบบความสัมพันธ์ระหว่างรัฐกับสังคม ตามรูปแบบนี้จึงทำให้ “มิติตความมั่นคง” ซึ่งเป็นเหตุผลแห่งรัฐในการรวมศูนย์อำนาจต้องกลายเป็นเหตุผลด้านรองไปเพราะต่อต้านพลังการเปลี่ยนแปลงที่ควบคู่มา กับ “มิติตการพัฒนา” และ “มิติตการมีส่วนร่วม” ที่เอื้ออำนวยต่อเป้าหมายและความต้องการของกลุ่มยุทธศาสตร์ไม่ได้

“สังคมร่วมรัฐ” เป็นรูปแบบที่เกิดขึ้นในสภาพการณ์ที่ผ่านพ้น ระดับการพัฒนาทางสังคม เศรษฐกิจ และการเมือง “สังคมล้อมรัฐ” ไปแล้ว กล่าวคือ สังคมในรูปแบบนี้เป็นสังคมที่มีโครงสร้างสลับซับซ้อน มีกิจกรรมและกระบวนการ ตลอดจนกฎหมาย กฎระเบียบต่าง ๆ มากมาย เป็นสังคมที่มีระดับความเจริญทางอุตสาหกรรมและเทคโนโลยีสูงในด้านความสัมพันธ์ระหว่างรัฐกับสังคมนั้น สังคมอยู่ในฐานะที่มีความกล้าแข็งทัดเทียมกับอำนาจรัฐ ดังนั้นเหตุผลแห่งรัฐในด้านมิติตความมั่นคง การพัฒนา และการมีส่วนร่วม จึงมีความสมดุลกันหรือซ้อนกันเกือบสนิท เพราะมีการเชื่อมโยงระหว่างเหตุผลของรัฐกับเป้าหมายของพลังนอกกลไกอำนาจรัฐ การแปรเปลี่ยนทางด้านอุดมการณ์โครงสร้างและหน้าที่ของความเป็นตัวแทนไปสู่ความเป็นผู้แทนของสถาบันทางการเมืองในระดับบนสุด ทำให้เกิดความชอบธรรมและความสามารถในการสืบทอดอุดมการณ์ของระบบทางการเมืองที่แยกตัวออกมาจากระบบราชการ สาระสำคัญของไตรลักษณ์รัฐสรุปได้ดังตารางต่อไปนี้

ตารางที่ 2 ไตรลักษณ์รัฐ : ลักษณะพิเศษของแต่ละมิติ

มิติ ลักษณะด้าน	ความมั่นคง	การมีส่วนร่วม	การพัฒนา
คุณค่าที่สำคัญ	เอกภาพ เสถียรภาพ ระเบียบวินัย เกียรติยศ ความกล้าหาญ	สมภาพ อิศรภาพ ความยุติธรรม การมีส่วนร่วม	ความทันสมัย ความเจริญก้าวหน้า ความมั่นคง เสถียรภาพ ความต่อเนื่อง ประสิทธิภาพ
โครงสร้างหลัก	กองทัพ ตำรวจ กำลังกึ่งทหาร	สภาผู้แทนราษฎร พรรคการเมือง กลุ่มอิทธิพล กลุ่มผลประโยชน์ สถาบันตัวแทนต่าง ๆ	ระบบราชการ รัฐวิสาหกิจ ภาคเอกชน
วิธีการดำเนินการ	การบังคับบัญชาที่เป็น เอกภาพ มีลำดับชั้น มีอำนาจบังคับคำสั่ง	การแข่งขัน การตกลง ต่อรอง การประนีประนอม การกระจายอำนาจ	การคาดการณ์ระยะ ยาว การวางแผน การอาศัยเทคนิคและ การจัดการ
ความสัมพันธ์กับ สังคม	ค่อนข้างปิด (เขตทหารห้ามเข้า) การระดมสรรพกำลัง การกดดันการเอาเป็นพวก	เปิด การมีส่วนร่วม อย่างสมัครใจ	กึ่งปิด - กึ่งเปิด การเอาเป็นพวก

ที่มา : ชัยอนันต์ สมุทวณิช "การเปลี่ยนแปลงกับโครงสร้างเดิม" สายธารแห่งความคิด. หนังสือครบรอบ 60 ปี อาจารย์คุณวราวุฒยพาศ สนิทวงศ์ ณ อยุธยา ชาคริต ชุ่มวิวัฒน์ และอุกฤษฏ์ ปัทมานันท์ บรรณาธิการ (กรุงเทพฯ: บริษัทพิมพ์สวัยจำกัด 2532), หน้า 78 อ้างใน สุรพล แสงคำ. การพัฒนาการการจ้ดองค์กรบริหารการศึกษาของไทยในบริบททางการเมือง ช่วง พ.ศ.2430-ปัจจุบัน. ศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัย บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2533, หน้า 19.

ไตรลักษณ์รัฐกับอดีต ปัจจุบัน และอนาคตของโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลาม (ปอเนาะ) ในจังหวัดชายแดนภาคใต้

โรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลาม จัดเป็นกลไกย่อยของรัฐ หรือด้านอุดมการณ์ซึ่งทำหน้าที่หลักในการ “กล่อมเกลாதองสังคม” ของจังหวัดชายแดนภาคใต้ เพื่อให้สมาชิกในสังคมอยู่ร่วมกันอย่างสงบสุข และยอมรับในอำนาจรัฐ หรือเป็น “เบ้าหลอม (Melting point)” แห่งความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของชนในชาติ¹

การจัดการศึกษาของรัฐใด ๆ ก็ตาม จะต้องตั้งอยู่บนแนวความคิดพื้นฐานบางประการที่รัฐนับถือว่ามีค่าสำคัญและเหมาะสม

ในกรณีของประเทศไทยจะเห็นได้ชัดเจนว่า การจัดการศึกษาของรัฐไทยนั้นได้ยึดถือแนวคิดที่ว่า รัฐเป็นผู้มีอำนาจเด็ดขาดแต่เพียงผู้เดียวในการจัดการศึกษา (Education Management is state Monopoly) ดังที่บัญญัติไว้ในรัฐธรรมนูญอย่างชัดเจนตั้งแต่รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทยฉบับ พ.ศ.2495 เป็นต้นมา²

ดังนั้น “ปอเนาะ” หรืออดีตของโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลาม ซึ่งแต่เดิมนั้นเป็นการจัดการศึกษาของโต๊ะครูผู้มีความรู้โดยสอนเฉพาะศาสนาเพียงอย่างเดียว และต่อมารัฐก็ได้จัดหน่วยงาน หรือองค์การบริหารการศึกษาของรัฐเข้าไปปรับปรุงเปลี่ยนแปลงและรับผิดชอบในการจัดการศึกษา เพราะฉะนั้นการปรับปรุงส่งเสริมปอเนาะเป็นโรงเรียนราษฎร์สอนศาสนาอิสลามและเป็นโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลามจึงขึ้นอยู่กับ “เจตนารมณ์ของรัฐ” หรือ “เหตุผลแห่งรัฐ” เป็นหลัก

ไตรลักษณ์รัฐซึ่งเป็นเรื่องที่ถูกกล่าวถึง “เหตุผลแห่งรัฐ” โดยตรง จึงเป็นกรอบทฤษฎีที่จะนำมาเป็นหลักในการศึกษาเรื่องอดีต ปัจจุบัน และอนาคตของโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลาม (ปอเนาะ) ในจังหวัดชายแดนภาคใต้

¹โมหัมมัด อับดุลกาเดร์. รวมบทความเรื่องการจัดการศึกษาและแนวทางการพัฒนาภาคใต้. (กรุงเทพฯ : ห้างหุ้นส่วนจำกัดอักษรบัณฑิต, 2530), หน้า 179.

²อุทัย ดุลยเกษม. “การจัดการศึกษาของไทยในสามทศวรรษที่ผ่านมา” (2503-2530)”. พุทธศาสนากับการศึกษาไทย. (กรุงเทพฯ : สำนักงานพิมพ์มูลนิธิโกมลคีมทอง, 2531), หน้า 16-17.

บทที่ 1

การศึกษาในวัฒนธรรมมุสลิม ก่อนที่รัฐไทยเข้าไปจัดการ

ศาสนาอิสลามได้ส่งเสริมและเน้นหนักในหน้าที่สืบทอดศาสนาไว้เป็นพิเศษ ตามหลักการแล้วถือว่า เป็นหน้าที่ของมุสลิมทุกคนที่จะต้องศึกษาหาความรู้และเผยแพร่ศาสนาของตนตลอดช่วงชีวิต ดังนั้นการศึกษาในทัศนะของอิสลามหมายความถึงการ “ให้การศึกษาตั้งแต่อยู่ในเปลจนกระทั่งหลุมฝังศพ”¹ และ “ให้ศึกษาความรู้แม้ว่าจะต้องเดินทางไกลถึงเมืองจีน”² โดยเฉพาะผู้มีความรู้ทางศาสนา ได้แก่ โต๊ะครู ถือว่าเป็นหน้าที่โดยตรง จะละเว้นเสียมิได้ หากละเว้นแล้วถือว่าเป็นบาป³ หรือขาดความรับผิดชอบหรือปฏิบัติหน้าที่ยังไม่สมบูรณ์ และศาสนาอิสลามได้กำหนดหน้าที่ที่จะต้องปฏิบัติของบิดามารดาที่มีต่อบุตร ในการให้การอบรมทางศาสนาเช่นกัน ฉะนั้นเพื่อให้การตอบสนองต่อเจตนารมณ์ของศาสนา ที่เน้นให้มุสลิมทุกคนต้องศึกษาหาความรู้ ในขณะเดียวกันก็เน้นการปฏิบัติด้วย แต่การที่จะปฏิบัติได้นั้น จะต้องเรียนรู้มาก่อนจึงจะปฏิบัติได้ถูกต้อง ดังนั้นจึงเป็นหน้าที่ของผู้รู้ทางศาสนา คำดังกล่าวที่ว่า “มีความรู้แค่ประโยคเดียวก็ให้ทำประโยคนั้น”⁵ การสนองเจตนารมณ์ของศาสนาและชุมชน การจัดการศึกษาอบรมในรูปแบบต่าง ๆ จึงเกิดขึ้น ดังนี้

---

¹มุฮัมมัด อะฎียะฮฺ อัล-อิบรอฮีมี่ “การศึกษาในอิสลาม” แปลโดย มุฮัมมัด อะมีน บินกาซัน. อัล-ญูฮาด. 2521, หน้า 23.

²มูญาฮิด (นามแฝง). วิธีชีวิตมุสลิม. (กรุงเทพฯ : ดุคมิกรการพิมพ์, 2520), หน้า 5.

³เขตการศึกษา 2. เขตการศึกษา 2 กับการศึกษาในจังหวัดชายแดนภาคใต้. (ยะลา : เสริมการพิมพ์, 2528), ไม่ปรากฏเลขหน้า.

⁴สัมภาษณ์ นีอาเรฟ ระเด่นอาหมัด, อายุ 47 ปี, เจ้าหน้าที่ส่งเสริมงานด้านวิชาการ โรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลาม, สำนักพัฒนาการศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรม เขตการศึกษา 2, วันที่ 25 มิถุนายน 2540.

⁵สัมภาษณ์ อับดุลเลาะห์ ลอฮแมน, อายุ 53 ปี, ร้านรามีเดีย ตำบลบางนาค อำเภอเมือง จังหวัดนราธิวาส, วันที่ 17 มิถุนายน 2540.

1. สถาบันครอบครัว ครอบครัวเป็นสถาบันทางสังคมที่มีขนาดเล็กที่สุดในสังคม แต่ทว่ามีจำนวนมากที่สุดและสำคัญมากที่สุด ผู้ที่อยู่ในฐานะของพ่อแม่จะต้องทำหน้าที่ต่าง ๆ ตามที่ศาสนาอิสลามได้กำหนดไว้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งคือ การอบรมสั่งสอนเพื่อให้ลูก ๆ ปฏิบัติในสิ่งที่อัลเลาะห์ทรงใช้และละเว้นในสิ่งที่พระองค์ทรงห้าม แม่ที่จะทำหน้าที่เป็นครูของลูกอยู่ตลอดเวลา เปรียบเสมือนกับตัวจักรที่สำคัญในการทำหน้าที่หล่อหลอม หรือถ่ายทอดวัฒนธรรมอิสลามให้แก่ลูก ๆ การปฏิบัติตนให้ถูกต้องตามวัฒนธรรมอิสลามของแม่ ตลอดจนทุกคนในครอบครัวพร้อมกันไปกับคำสอนจะเป็นวิธีการสอนหรือการหล่อหลอมที่มีประสิทธิภาพที่สุด ฉะนั้นการศึกษาในศาสนาอิสลาม กล่าวได้ว่าส่วนที่สำคัญจัดอยู่ในลักษณะการศึกษาที่ไม่เน้นอักษวิธ และเป็นการศึกษาต่อเนื่องตลอดชีวิต มีบ้านเป็นเสมือนโรงเรียนมีแม่เป็นครูคนสำคัญที่สุด มีพ่อเป็นผู้บริหารและช่วยสอนรวมทั้งปู่ ย่า ตา ยาย ญาติพี่น้อง โดยแต่ละคนจะมีวิธีการสอนโดยทางตรงคือการพูดจาสั่งสอนอบรม และสอนโดยทางอ้อมคือ การปฏิบัติ ซึ่งการสอนทั้งสองวิธีจะเป็นเนื้อเดียวกัน¹

2. สถาบันศาสนา ศาสนาอิสลามมีลักษณะประการหนึ่งที่แตกต่างไปจากศาสนาอื่น ๆ คือ มีแต่ผู้สืบทอดศาสนา ไม่มีสถาบันนักบวช หรือสมณเพศ มุสลิมทุกคนจึงมีหน้าที่เป็นทั้งผู้ปฏิบัติ อบรมสั่งสอนเผยแผ่และสืบทอดไว้ซึ่งศาสนาอิสลาม เมื่อมุสลิมทุกคนทั้งชายหญิงต่างก็ต้องทำหน้าที่ต่าง ๆ ดังที่กล่าวนี้จึงถือเป็นหน้าที่ของทุกคนที่จะต้องเป็นผู้ศึกษาหาความรู้อยู่ตลอดชีวิต ตั้งแต่อยู่ (เปล) จนถึงหลุมฝังศพ²

ในระดับชุมชน แต่ละชุมชนมุสลิมจะมี "มัสยิด" เป็นศูนย์กลางของชุมชน มีอิหม่ามเป็นผู้นำของชุมชนที่จะต้องรับผิดชอบดูแลทุกข์สุข ทำหน้าที่อบรมสั่งสอนเพื่อชีวิตที่ดีในโลกนี้ และโลกหน้าของคนในชุมชนตลอดจนเป็นผู้นำในการปฏิบัติศาสนกิจ นอกจากนี้หน้าที่สำคัญยิ่งอีกประการหนึ่งของ "มัสยิด" คือการให้การศึกษแก่คนในชุมชนโดยมีอิหม่ามเป็นผู้รับผิดชอบ

¹เสาวนีย์ จิตต์หมวด. วัฒนธรรมอิสลาม. (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ทางนำ, พิมพ์ครั้งที่ 3 ปี 2535), หน้า 134-136.

²เรื่องเดียวกัน, หน้า 139

สำหรับการให้การศึกษาที่ถือว่าเป็นข้อบังคับ คือการให้การศึกษาแก่มุสลิมิน* ในทุกบ่ายวันศุกร์ ก่อนการละหมาด ญุมอะฮฺ จากการกล่าวคุฏบะฮฺ** ของอิหม่าม ส่วนคุฏบะฮฺหลังละหมาดในวันอีด***ทั้ง 2 เป็นสิ่งที่ทั้งชายและหญิงหรือมุสลิมินและมุสลิมะฮฺ พึงควรไปสดับรับฟังคำสอนนั้น นอกจากนี้แล้วมัสยิดยังใช้เป็นสถานที่ที่ให้การศึกษาในรูปแบบอื่น ๆ อีก เช่น

“แต่ละมัสยิด มีอิหม่ามเป็นหัวหน้าหรือผู้บริหารงาน อิหม่ามเป็นคนที่ชาวบ้านยกย่องนับถือว่าเป็นคนในศีลธรรม มีความรู้ในการประกอบพิธีกรรมทางศาสนาได้ หน้าที่ประจำวันคือการแนะนำสั่งสอนคนให้เคร่งครัดอยู่ในศาสนา อาจสอนให้เด็กรู้จักอ่านคัมภีร์อัล-กุรอาน ทุก ๆ บ่ายวันศุกร์ทำหน้าที่นำพิธีสวดมนต์ที่มัสยิดโดยมีผู้ช่วยตามตำแหน่งอีก 2 คน คือ คอเต็บ และบิหลัน ซึ่งช่วยในการสวดมนต์หรืออ่านบทเทศน์”¹

จากงานวิจัยเรื่องหน้าที่ของมัสยิดต่อสังคมมุสลิมในภาคกลาง เราได้ทราบว่าชาวไทยมุสลิมในภาคกลางทั้งในเมืองและชนบทมีความคาดหวังให้มัสยิดทำหน้าที่ทางด้านการศึกษามากที่สุด²

3. สถาบันการศึกษา เมื่อเด็กเข้าสู่วัยเรียนที่จะต้องเข้าไปอยู่ในระบบการศึกษาหรือระบบโรงเรียนตั้งแต่ระดับอนุบาลศึกษาขึ้นไป การศึกษาวิชาการต่าง ๆ ทุกแขนง คือการศึกษาอิสลาม (ยกเว้นโหราศาสตร์ คาธาอาคม) ทั้งนี้เพราะในคัมภีร์อัล-กุรอาน ประกอบด้วยสาระของวิทยาการแขนงต่าง ๆ เป็นจำนวนมาก แต่เมื่อระบบการศึกษาได้แบ่งศาสนาออกจากทางโลกซึ่งหมายถึงสรรพวิชาอื่น ๆ นอกเหนือจากศาสนา จึงเกิดการแยกออกเป็นการศึกษาทางโลกกับการศึกษาทางธรรม ด้วยเหตุนี้มุสลิมทุกคนจะต้องศึกษาทั้ง 2 ทาง ส่วนการศึกษาอิสลาม

*มุสลิมิน หมายถึง ผู้ชายที่นับถือศาสนาอิสลาม หากเป็นหญิงเรียกว่า มุสลิมะฮฺ

**คุฏบะฮฺ คือ คำสอนที่อิหม่ามกล่าวในวาระวันศุกร์และวันอีด

***วันอีด คือ วันรายออิดีลฟิฏรี และวันรายออิดีลอัฎฮา

¹พิทยา สายหู. รายงานการศึกษาลักษณะผู้นำท้องถิ่นในเขตพัฒนาภาคใต้.

(กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์ท้องถิ่น กรมการปกครอง, 2510), หน้า 41-42.

²เสาวนีย์ จิตต์หมวด. เรื่องเดิม. หน้า 140.

ไม่แยก 2 สิ่งนี้ออกจากกันนั้นก็เพราะว่าศาสนาอิสลามไม่มีนักบวช แต่มุสลิมทุกคนจะต้องศึกษาศาสนาอิสลามให้รู้ให้เข้าใจ เพื่อการปฏิบัติและจะต้องศึกษาวิทยาการต่าง ๆ ไว้เพื่อประกอบอาชีพและการดำเนินชีวิตในโลกนี้ ซึ่งสาระสำคัญของการศึกษามุ่งเสริมสร้างความเข้าใจ ความศรัทธาให้มั่นคงยิ่งขึ้น มุสลิมที่เรียนสรรพวิชามากขึ้น สูงขึ้นเพียงใด ก็เกิดความซาบซึ้งต่อโอองการที่ปรากฏอยู่ในคัมภีร์อัล-กุรอานมากขึ้นเพียงนั้น แต่ในทางตรงข้าม หากเด็กขาดพื้นฐานความศรัทธา เด็กไม่เคยได้รับรู้ความหมาย หรือสาระของคัมภีร์อัล-กุรอาน เขาเหล่านั้นอาจเกิดการหลงทาง เช่น การเชื่อตาม ชาร์ล ดาร์วิน ว่ามนุษย์พัฒนามาจากลิง จากเหตุการณ์ดังกล่าว พ่อแม่บางคนกลัวลูกจะหลงทาง จึงไม่ยอมให้เรียนวิชาการทางโลกเพื่อเป็นวิชาชีพต่อไป มุ่งแต่จะให้เรียนวิชาการทางศาสนาแต่ฝ่ายเดียว ซึ่งไม่สอดคล้องกับหลักการของอิสลามที่ต้องการให้มุสลิมทุกคนมีความรู้ทั้งสองด้าน

ดังนั้นการศึกษาที่ถูกต้องตามหลักการของอิสลาม คือ ทุกคนทั้งหญิงและชายต้องศึกษาทางโลกและทางธรรม และการหลงทางจะไม่เกิดขึ้นหากพ่อแม่อบรมปลูกฝังให้เด็กได้เกิดความเข้าใจในหลักศาสนาอิสลามอย่างแท้จริง เกิดจิตวิญญาณมุสลิมตั้งแต่เล็ก¹

สรุปได้ว่า สถาบันครอบครัวอันได้แก่ บ้าน สถาบันศาสนา คือ มัสยิดและสถาบันการศึกษา คือ โรงเรียน ต่างก็มีหน้าที่ให้การศึกษแก่คนในสังคมทุกเพศทุกวัย บ้านและโรงเรียนคือสถานศึกษาที่สำคัญของมุสลิม ส่วนปอนาะคือ สถานศึกษาที่ผสมผสานความเป็นบ้านและโรงเรียนเข้าไว้ด้วยกัน² สถาบันเหล่านี้ต่างก็ปฏิบัติภาระหน้าที่นี้อย่างเต็มที่ และประสานกันเพื่อให้การศึกษแก่มุสลิม ตั้งแต่เกิดอย่างต่อเนื่องด้วย ทั้งวิธีทางตรงและทางอ้อม ทั้งการศึกษาในระบบนอกระบบและตามอัธยาศัย ตลอดจนการศึกษาในสาระของศาสนาอิสลาม และวิชาชีพแขนงต่าง ๆ เป็นสิ่งที่ทำให้เกิดภาพลักษณ์ว่ามุสลิมจะได้รับประโยชน์และประสบความสำเร็จทั้งชีวิตในโลกนี้และโลกหน้า ดังคำกล่าวที่ว่า "ผู้ใดปรารถนาความสุขในดunya (โลกนี้) ก็ด้วยวิชาความรู้ และผู้ใดปรารถนาความสุขในโลกอาคีรัต (โลกหน้า) ก็ด้วยวิชาความรู้"³

¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 137-138.

² เรื่องเดิม, หน้า 55.

³ เรื่องเดียวกัน, หน้า 147.

ระบบการศึกษาของอิสลาม

1. รอฎาะฮ์ (Raudhah)

คนที่ตั้งรอฎาะฮ์นี้ส่วนใหญ่จบมาจากประเทศแถบอาหรับ¹ เป็นการจัดการศึกษาให้แก่บุตรหลานของมุสลิมอีกลักษณะหนึ่ง โดยเป็นการจัดการศึกษาในวัยก่อนประถมศึกษา ซึ่งก็คืออยู่ในระดับอนุบาล อายุ 3-5 ปี² นั้นเอง จัดโดยภาคเอกชนไม่ขึ้นตรงต่อมัสยิดใด ๆ บางแห่งโรงเรียนจัดรถรับ-ส่ง ผู้ปกครองจ่ายค่ารถรับ-ส่ง ค่าอาหารกลางวันและค่าเล่าเรียนด้วย ส่วนการแต่งกายนั้น เด็กผู้ชายจะนุ่งกางเกงขายาวสีเข้ม (น้ำเงิน, ดำ) สวมเสื้อสีขาว เด็กผู้หญิงจะนุ่งกระโปรงยาว สวมเสื้อสีขาว มีผ้าคลุมศีรษะ เรียกว่า ผ้าดาวะห์³

การจัดการศึกษา เป็นการจัดการศึกษานอกระบบ ตามปกติสอน 5 วัน คือ วันจันทร์-วันศุกร์ ระหว่างเวลา 08.30-15.30 น. โดยประมาณ ใช้หลักสูตรเหมือนโรงเรียนอนุบาลทั่วไป เพียงแต่สอดแทรกเรื่องเกี่ยวกับศาสนาอิสลามเบื้องต้นเข้าไป ครูผู้สอนเรียกว่า เจ๊ะกู เป็นผู้จัดการหาหลักสูตร แบบเรียน หนังสือเรียน ซึ่งล้วนแล้วแต่เป็นภาษามลายูและภาษารูบี (Rumanize Language) อันเป็นภาษาที่ใช้อักษรภาษาอังกฤษ มาผสมกันตามคำและเสียงพูดของชาวมลายูนั่นเอง⁴ ภาษาที่ใช้ในการเรียนการสอน คือ ภาษามลายู และจะแบ่งชั้นเรียนเป็นชั้น A B C หรือ ชั้น 1 2 3 ตามแต่ละท้องถิ่นจะกำหนด สำหรับคำตอบแทนครูผู้สอนหรือเจ๊ะกู จะได้รับคำตอบแทนจากเจ้าของโรงเรียน ไม่ใช่เงินซากาต และในพื้นที่เขตการศึกษา 2 ยะลา ปัตตานี นราธิวาส และสตูล ในปัจจุบันนี้ มีการจัดการเรียนการสอนรอฎาะฮ์นี้ประมาณ 20 แห่ง⁵

¹ สัมภาษณ์ อับดุลเลาะห์ ลอฮแมน, อ่างแล้ว และสัมภาษณ์ ญีฮาด บุงอตาหยง, อายุ 46 ปี, ผู้รับใบอนุญาตและผู้จัดการโรงเรียนอิสลาฮียะห์, โรงเรียนอิสลาฮียะห์ อ.เมือง จ.ยะลา, วันที่ 31 กรกฎาคม 2540.

² สัมภาษณ์ ฮีญาต บุงอตันหยง, อ่างแล้ว.

³ พิสุทธ์ บุญเจริญ. ปอเนาะศึกษา. เขตการศึกษา 2, 2537, หน้า 9.

⁴ พิสุทธ์ บุญเจริญ. เรื่องเดิม. หน้า 9.

⁵ เรื่องเดียวกัน. หน้า 9.

2. ตาดีกา (TADIKA)

ตาดีกาเป็นการจัดการสอนวิชาศาสนาอิสลามให้แก่บุตรหลานตามมัสยิดต่าง ๆ เป็นการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียน สมัยก่อนเราเรียกว่า โรงเรียนมลายู หรือสกอเลาะห์ นายู¹ คำว่า ตาดีกา (TADIKA) เป็นคำที่มาจากภาษามลายู ซึ่งเป็นคำย่อ ดังนี้

TA ย่อมาจาก คำว่า TAMAN แปลว่า สถานที่

DI ย่อมาจาก คำว่า DIDIKAN แปลว่า การศึกษา

KA ย่อมาจาก คำว่า KANAK KANAK แปลว่า เด็ก

ตาดีกาเป็นสถานที่อบรมการศึกษาให้เด็ก และจะอยู่ควบคู่กับมัสยิด ที่ไหนมีมัสยิด ที่นั่นก็จะมีตาดีกา² จะเห็นได้ว่าคำต่าง ๆ ล้วนเป็นภาษามลายูทั้งสิ้น ตาดีกาเป็นโรงเรียนที่ไม่มีอาคารเรียน อาจใช้สุเหร่าหรือมัสยิด³ ในการสอน การสอนวิชาศาสนาในมัสยิดดังกล่าวนี้ เป็นการสอนให้แก่เด็กที่อยู่ในระบบโรงเรียน คือเด็กที่เรียนส่วนใหญ่เป็นเด็กที่กำลังเรียนอยู่ในโรงเรียนประถมศึกษา อายุประมาณ 6-12 ปี ซึ่งในวันจันทร์-ศุกร์ พวกเขาเหล่านี้จะไปเรียนหนังสือในโรงเรียนประถมศึกษาของรัฐบาล แต่พอถึงวันเสาร์-อาทิตย์ พวกเขาเหล่านี้ก็จะมาเรียนตาดีกาที่มัสยิด ในส่วนของหลักสูตร การเรียนการสอนในแต่ละมัสยิดนั้น ขึ้นอยู่กับเงิจะกู (ครูผู้สอน) เป็นผู้กำหนด การเรียนตาดีกาจะเรียนนอกเวลาที่เด็กเรียนหนังสือในโรงเรียนประถมศึกษาของรัฐบาล บางแห่งจะเรียนวันเสาร์-วันอาทิตย์ หรือเวลากลางคืน⁴ บางแห่งจะเรียนตั้งแต่วันจันทร์-วันศุกร์หลังเลิกเรียนจากการเรียนในโรงเรียนประถมศึกษาของรัฐบาล คือเวลา 16.00-17.30 น. และในวันเสาร์-อาทิตย์ เวลา 13.00-17.30 น. ในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ ยะลา ปัตตานี นราธิวาส เท่านั้น ที่เรียกการเรียนการสอนแบบนี้ว่า ตาดีกา หรือบางครั้งก็ถูกแปล

¹ สัมภาษณ์ อับดุลเลาะห์ ลออแมน, อ่างแล้ว.

² สัมภาษณ์ ตลมนรวัจ บากา, อายุ 53 ปี, รองผู้อำนวยการสมุทรรัฐเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ศึกษา, มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตปัตตานี, วันที่ 10 กันยายน 2540.

³ สัมภาษณ์ นพดล โรจนอุดมศาสตร์, อายุ 49 ปี, อาจารย์สอนสถาบันราชภัฏยะลา, บ้านเลขที่ 133/66 ถนนเทศบาล 3 ต.สะเตง อ.เมือง จ.ยะลา, วันที่ 8 มีนาคม 2541

⁴ สัมภาษณ์ นพดล โรจนอุดมศาสตร์, อ่างแล้ว

ไปเป็นโรงเรียนวัยก่อนเกณฑ์ เพราะผลประโยชน์ของส.ส.ที่ต้องการแบ่งงบประมาณมาให้แก่
 ตาดีกา¹ แต่ในพื้นที่จังหวัดสตูล สงขลา ภูเก็ต กระบี่ พังงา ฯลฯ จะเรียกการจัดการเรียน
 การสอนตาดีกาว่า ครูสัมพันธ์ ซึ่งใช้หลักสูตรของสมาคมครูสัมพันธ์ กรุงเทพมหานคร²

สถานที่เรียน เป็นอาคารที่พี่น้องมุสลิมร่วมใจกันสร้างขึ้นเพื่อใช้เป็นสถานที่
 เล่าเรียนศาสนาของลูกหลานของตน โดยไม่ใช้งบประมาณของทางราชการ ส่วนใหญ่เป็นอาคาร
 ชั้นเดียว ก็มีบ้างที่เป็นสองชั้น ไม่มีรูปแบบใด ๆ คือ สร้างตามกำลังศรัทธา ตามความพร้อม
 ความเหมาะสมของท้องถิ่น และสถานที่

ที่ตั้ง ส่วนใหญ่ตั้งอยู่ข้าง ๆ มัสยิด แต่ก็พบอยู่บ้างที่อาศัยสถานที่อื่นเป็นที่เรียน เช่น
 ศูนย์สภาตำบล ดังที่ศูนย์สภาตำบลท่าสาป อ.เมือง จ.ยะลา

วัสดุ ครุภัณฑ์ ทุกแห่งจะจัดให้มีกระดานดำ ป้ายนิเทศ โต๊ะครู โต๊ะนักเรียน
 ส่วนใหญ่เป็นชนิดม้านั่งยาว นั่งได้ 2-4 คน มีบ้างที่ใช้โต๊ะ เก้าอี้นักเรียนตามมาตรฐาน ดังเช่น
 ที่นักเรียนชั้นประถมศึกษาของรัฐบาลใช้กันทั่วไป

แบบเรียน คู่มือครู ล้วนเป็นแบบเรียน หนังสือเรียนที่เป็นภาษาอาหรับ ภาษามลายู
 ซึ่งหาซื้อได้ตามร้านขายหนังสือของพี่น้องมุสลิม หรือก็มีบางส่วนที่สั่งซื้อจากต่างประเทศ อาทิ
 อียิปต์ ลิเบีย ซาอุดีอาระเบีย มาเลเซีย อินโดนีเซีย หรือประเทศอื่น ที่เจ๊ะกู* หรืออุสตาส**
 จะสั่งซื้อมาได้จากประเทศที่ตนเองไปเล่าเรียนมาซึ่งนับว่าหลากหลายดี

ครูผู้สอน ในตาดีกาแต่ละแห่ง จะมีเจ๊ะกูหรืออุสตาส และ/หรือ อุสตาสะ เป็นหลัก
 อย่างน้อย 1 คน และจะมีนักเรียนจากโรงเรียนปอเนาะ ที่เป็นเขตบริการ (Catchment Area)
 ของตน จัดส่งนักเรียนชั้นสูง คือชั้นมุตาวัซซีเตาะฮ์ หรือชั้นชานาวียะฮ์ ไปฝึกสอนเป็นภาคปฏิบัติ
 หรือเป็นอาสาสมัครช่วยสอน โดยได้รับค่าตอบแทนเป็นสินน้ำใจกันเล็กน้อยจากเงินซากาต หรือ
 จากเงินที่ผู้ปกครองเด็กนักเรียนบริจาค เพื่อการนี้คนละเล็กละน้อย ไม่กำหนดตายตัวตามแต่ละ
 คณะกรรมการมัสยิดแต่ละแห่งจะกำหนดเอาเอง

¹ สัมภาษณ์ ดลมนวรรณ บากา. วัน เวลา และสถานที่เดิม.

² อาหะหมัด หะบาแย. การจัดทำหลักสูตรอิสลามศึกษา สำนักงานศึกษาธิการเขต
 เขตการศึกษา 2, 2536, หน้า 1, (เอกสารโรเนียว).

*เจ๊ะกู หมายถึง ครูผู้สอน ใช้ในบางพื้นที่ เช่น พื้นที่ อ.จะนะ จ.นราธิวาส เป็นต้น

**อุสตาส หมายถึง ครูผู้สอนศาสนาชาย เป็นคำที่ใช้กันโดยทั่วไป อุสตาสะ หมายถึง
 ครูผู้สอนศาสนาหญิง เป็นคำที่ใช้กันทั่วไปเช่นกัน

ภาษาที่ใช้ ทั้งผู้สอนและผู้เรียนใช้ภาษามลายูท้องถิ่น ภาษามลายูกกลาง

ในการเรียนการสอน วัณวิชาอัล-กุรอาน ที่ต้องใช้ภาษาอาหรับอันเป็นภาษาแห่งคัมภีร์อัล-กุรอาน นั้นเอง การบริหาร เป็นอำนาจหน้าที่ของคณะกรรมการมัสยิด ซึ่งมี 15 คน เป็นผู้บริหาร ควบคุมดูแล ทั้งอาคารสถานที่ ครูผู้สอน ผู้เรียน รวมทั้งค่าตอบแทนครูผู้สอน หรืออื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง ทั้งนี้ โดยมีเกี่ยวข้องกับระบบราชการใด ๆ¹

3. ปอเนาะ (Pondok)

ปอเนาะนั้นรากศัพท์เดิมมาจากคำว่า ฟอนด็อก (Pondok) ซึ่งเป็นภาษาอาหรับ หมายถึง ที่พัก หรือโรงแรม หรืออาจจะเรียกว่า เป็นที่พักชั่วคราว การที่เราเรียกปอเนาะในภาษาไทย เพราะเราได้รับอิทธิพลมาจากอินเดีย ตัว ฟ. ในภาษาอาหรับนั้นในอินเดียใช้ตัว ป. เลยได้รับอิทธิพลมาจากภาษาสันสกฤตมาก เราเรียกว่า ปอเนาะ² และหมายถึงกระท่อม หรือกระท้อบ หรือสถานที่พักพิงชั่วคราว³ แต่โดยความหมายและความเข้าใจทางการศึกษาแล้ว หมายถึง สถาบันที่ทำการสอนและเรียนวิชาศาสนาอิสลาม⁴ หรือสถานที่อบรมสั่งสอนศาสนาอิสลามของชาวไทยมุสลิม เพื่อให้มีความรู้ในทางศาสนา สามารถปฏิบัติศาสนกิจได้ ให้รู้จักบำเพ็ญกิจประจำวัน ตลอดจนความสัมพันธ์ทางครอบครัวและมรดกทางศาสนาอิสลาม⁵ ถ้าพูดในเชิงสังคมวิทยาแล้ว ปอเนาะ ก็คือองค์การทางสังคมที่ทำหน้าที่สืบทอดทางศาสนา วัฒนธรรมนั้นเอง⁶ ดังนั้นจึงกล่าวได้ว่าปอเนาะในสังคมไทยนั้นมีมาตั้งแต่สมัยปัตตานียังไม่ถูกแบ่งแยกเป็น

¹พิสุทธิ์ บุญเจริญ. เรื่องเดิม. หน้า 6-8.

²สัมภาษณ์ พีรยศ รอฮิมมุลลา, อายุ 45 ปี, ผู้อำนวยการสถาบันสมุทรรัฐเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ศึกษา มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตปัตตานี, ณ ห้องผู้อำนวยการสถาบัน, วันที่ 10 กันยายน 2540.

³สัมภาษณ์ อาซีส เบญหวาน, อายุ 54 ปี, คาโต๊ะยุติธรรมศาลจังหวัดยะลา, สำนักงานคณะกรรมการอิสลามจังหวัดยะลา, วันที่ 31 สิงหาคม 2540.

⁴สมาน ใจปราณี. ปอเนาะ. (กรุงเทพฯ: กระทรวงศึกษาธิการ, 2526), หน้า 1.

⁵อุทัย หิรัญโต. มุสลิมในประเทศไทย. (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์โอเดียนสโตร์, 2521), หน้า 76.

⁶เขตการศึกษา 2. เขตการศึกษา 2 กับการศึกษาในจังหวัดชายแดนภาคใต้. (ยะลา : เสริมการพิมพ์, 2528), ไม่ปรากฏเลขหน้า.

3 จังหวัด แล้วแผ่ขยายไปในท้องที่ที่ชาวไทยมุสลิม เป็นที่ยอมรับกันในวงการผู้ทรงคุณวุฒิทาง วิชาศาสนาอิสลาม ในจังหวัดปัตตานีผู้ทรงความรู้ทางวิชาศาสนาอิสลามได้มีการแปลและ เรียบเรียงตำราทางศาสนาอิสลามจากภาษาอาหรับมาเป็นภาษามลายูท้องถิ่นมากมาย ด้วยเหตุนี้จึงได้มีจึงได้มีชาวไทยมุสลิมจากจังหวัดต่าง ๆ เช่น สงขลา พัทลุง นครศรีธรรมราช ภูเก็ต กระบี่ พังงา ตลอดจนกรุงเทพมหานคร อยุธยา สมุทรปราการ นนทบุรี และปทุมธานี ฯลฯ ไปศึกษาวิชาศาสนาในจังหวัดปัตตานี รวมทั้งยะลาและนราธิวาส นอกจากนี้ยังมีชาวมุสลิม จากประเทศใกล้เคียงเข้ามาศึกษาด้วย เช่น มาเลเซีย พม่า เขมร ฟิลิปปินส์ ฯลฯ ตำหรับตำรา ของศาสนาอิสลาม ที่ชาวไทยมุสลิมในจังหวัดปัตตานีเรียบเรียง และแปลไว้ นั้นยังเป็นที่ยอมรับและ ใช้สอนศาสนาอิสลามทั้งในภาคใต้ ภาคกลางตลอดจนประเทศเพื่อนบ้านอีกด้วย¹

ลักษณะของปอเนาะ

ปอเนาะเป็นสำนักศึกษาวิชาศาสนาอิสลาม ประกอบขึ้นด้วยบ้านของโต๊ะครูและ กระท่อมหลังเล็ก ๆ ที่นักเรียนสร้างขึ้น เพื่ออาศัยอยู่เรียนวิชากับโต๊ะครู กระท่อมหลังหนึ่งจะมี นักเรียนอาศัยอยู่ 2-3 คน กระท่อมนี้มีลักษณะชั้นเดียว ใต้ถุนสูง หลังคามุงจาก ฝาใช้ไม้ไผ่ ชัดแต่ละ วัสดุต่าง ๆ ที่นำมาใช้เป็นวัสดุที่หาได้ในท้องถิ่น ภายในกระท่อมจะมีเนื้อที่ประมาณ 6-9 ตารางเมตรและใช้เป็นห้องนอน ที่นั่งท่องคัมภีร์อัล-กุรอาน และห้องครัวอยู่ในหลังเดียวกัน กระท่อมของนักเรียนส่วนใหญ่สร้างเป็นอาคารชั่วคราว ชัดต่อสุลักษณะ ทั้งนี้เพราะสร้างเพื่อใช้ เป็นที่พักอาศัยเพื่อการเรียนเท่านั้น² ดังนั้นความหมายของปอเนาะที่ว่าโรงแรมหรือสถานที่พัก อาศัยชั่วคราวก็เลยกลายเป็นสถานที่พักอาศัยถาวรไป แต่ไม่ใช่ที่พักอาศัยถาวรเพื่อประกอบ อาชีพอย่างธรรมดา แต่เป็นที่พักอาศัยเพื่อการเรียนการสอนในเรื่องศาสนาอิสลามโดยเฉพาะ และจำนวนกระท่อมของผู้เรียนเป็นสิ่งบ่งบอกได้ประการหนึ่งว่า ปอเนาะใดมีชื่อเสียง นักเรียน มาก โต๊ะครูมีความสามารถได้รับการศรัทธาจากปวงชน³

-----
¹วิชัย สนธิชัย. "โรงเรียนราษฎร์สอนศาสนาอิสลามภาคใต้". มิตรครู ปีที่ 21 ฉบับที่ 18 ปีกรษหลัง 30 กันยายน 2521, หน้า 14.

²เรื่องเดียวกัน

³เขตการศึกษา 2, เรื่องเดิม, ไม่ปรากฏเลขหน้า.

ปัจจัยที่มีส่วนผลักดันให้มีการจัดตั้งปอเนาะขึ้นในชุมชนมุสลิมนั้น สามารถนำมาพิจารณาได้ 3 ประเด็น คือ ปัจจัยทางศาสนา สังคม และเศรษฐกิจ

1. ปัจจัยทางศาสนา พระคัมภีร์อัล-กุรอาน อันเป็นหัวใจสำคัญของศาสนาอิสลาม ประกอบด้วยบทบัญญัติ ที่ทุกคนถือเป็นธรรมนุญในการดำเนินชีวิต ดังนั้นการเรียนรู้และการทำความเข้าใจในบทบัญญัติต่าง ๆ เหล่านั้นให้กระจ่างมากที่สุดเท่าที่จะมากได้ ในชีวิตหนึ่งของมุสลิมจึงเป็นสิ่งจำเป็น เพราะถ้าหากบุคคลใด ครอบครัวยุคใด มีความรู้ความเข้าใจและปฏิบัติศาสนกิจตามบัญญัติแห่งศาสนาที่กำหนดไว้อย่างถูกต้อง ย่อมจะได้รับการยกย่องนับถือจากชุมชนเป็นอย่างดี

2. ปัจจัยเกี่ยวกับค่านิยมทางสังคม จากการยกย่องผู้มีความรู้และเคร่งครัดในศาสนา ทำให้ผู้ซึ่งมีความรู้มีความเข้าใจในหลักศาสนาดีอยู่แล้วนั้น ได้มีโอกาสสร้างเกียรติภูมิให้กับตนเองมากขึ้นไปอีก ก็โดยการจัดสอนความรู้ด้านศาสนาให้กับคนอื่น ๆ ในชุมชน และปรากฏออกมาในรูปของปอเนาะ และโต๊ะครู ซึ่งเป็นเจ้าของกิจการที่ได้รับการยกย่องจากชุมชนโดยทั่วไป

3. ปัจจัยทางเศรษฐกิจ จริงอยู่การจัดตั้งปอเนาะนั้น เป็นการศึกษาแบบให้เปล่า โต๊ะครูไม่ได้เรียกรอเงินค่าจ้าง แต่เมื่อชาวบ้านให้ความยกย่องเคารพนับถือ ทรัพย์สินบริจาคที่เรียกกันว่า ซอดากออร์ จึงมักทำให้สภาพความเป็นอยู่ของโต๊ะครูหลายคนดีกว่าสภาพของชาวบ้านในชุมชนเดียวกัน¹

ลักษณะการจัดวางผังของปอเนาะโดยทั่วไป การวางผังในการจัดตั้งปอเนาะแต่ละแห่งจะยึดถือบ้านของโต๊ะครูเป็นศูนย์กลาง ถัดไปจากศูนย์กลางจะรายรอบด้วยบ้านของผู้เรียน ซึ่งจะแยกตามสถานภาพและประเภทของผู้เรียน หากผู้เรียนเป็นชายโสด โต๊ะครูมักให้ที่อยู่ส่วนหน้า ปากทางเข้าบ้านโต๊ะครู เรียกว่า ปอเนาะนอก เป็นหญิงให้อยู่ในส่วนหลังบ้านมีรั้วกั้นอย่างเป็นสัดส่วน โกลับริเวณบ้านของโต๊ะครู เพื่อสะดวกในการดูแล ถัดไปส่วนหลังหรือโกลัที่พักของนักเรียนสตรี จะเป็นที่พักของผู้เรียนที่มีครอบครัวแล้ว อาณาบริเวณที่พักของนักเรียนสตรี และผู้เรียนที่มีครอบครัวแล้ว เรียกว่า ปอเนาะใน การจัดวางผังและระบบของปอเนาะในลักษณะนี้บางแห่งที่มีนักเรียนมาก ย่อมจะประสบปัญหาด้านการบริหารและควบคุมดูแลสมาชิกในด้านต่าง ๆ ได้ไม่ทั่วถึง จึงได้นำวิธีการบริหารท้องถิ่นมาประยุกต์ใช้ คือได้แบ่งเขตการปกครองแต่ละ

¹ ขจัดภัย นุรุซพัฒนา. ไทยมุสลิม. (กรุงเทพฯ : แพร์พิทยา, 2519), หน้า 200-207.

ส่วนออกเป็นเขตหมู่บ้าน ให้สมาชิกในแต่ละส่วนนั้นเลือกหัวหน้า เรียกว่า ผู้ใหญ่บ้าน และผู้ใหญ่บ้านจะไปเลือกผู้ใหญ่บ้านของเขตหมู่บ้านใดหมู่บ้านหนึ่งขึ้น ทำหน้าที่เป็นหัวหน้า เรียกว่า กำนัน ขึ้นปกครองอีกทอดหนึ่ง ในทางปฏิบัติผู้ทำหน้าที่กำนันจะต้องรับคำสั่งหรือมติของคณะกรรมการโรงเรียน และโต๊ะครูไปดำเนินการตามขั้นตอนต่อไป จากผลการปฏิบัติงานในลักษณะนี้ ในบางปอเนาะของจังหวัดปัตตานีปรากฏว่าได้ผลพอสมควร สามารถขจัดปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นได้ในระดับหนึ่ง อีกทั้งเป็นการฝึกให้ผู้เรียน และสมาชิกเข้าใจลักษณะการปกครองในระบบประชาธิปไตยขั้นต้น เพื่อเป็นพื้นฐานในการดำรงชีวิตในสังคมต่อไป

โต๊ะครูหรือผู้สอนวิชาศาสนาอิสลาม

ครูผู้สอนในปอเนาะนั้น เรียกกันว่า โต๊ะครู ซึ่งเป็นคำยกย่อง แปลว่าท่านครู โต๊ะครูทุกคนเป็นผู้รู้เรียนทางวิชาการศาสนาจากสถาบันการศึกษาทางศาสนาจากที่ต่าง ๆ ทั้งในประเทศและต่างประเทศ เช่น ชาอุดีอาระเบีย อียิปต์ มาเลเซีย และจากปอเนาะต่าง ๆ ในจังหวัดชายแดนภาคใต้ เป็นต้น ผู้ที่จะเป็นโต๊ะครูและจัดตั้งปอเนาะได้นั้น ตามค่านิยมและความเชื่อของชาวไทยมุสลิม จะต้องเป็นหะยี หรือ ฮัจยี คือผู้ที่เคยผ่านการประกอบพิธีฮัจญ์ ณ นครเมกกะมาแล้วและมีความรู้ทางศาสนาเป็นที่ยอมรับของปวงชน¹ การเป็นโต๊ะครูไม่มีหลักเกณฑ์ ไม่มีมาตรฐาน คือจะมาจากผู้รู้ในท้องถิ่นนั้น ๆ และเป็นผู้ที่คนเคารพนับถือ²

นักเรียนปอเนาะ

ผู้เรียนในปอเนาะนั้น เรียกว่า โต๊ะปาเก้ ปกติเป็นผู้ที่พ้นเกณฑ์การศึกษาภาคบังคับ ตามพระราชบัญญัติประถมศึกษา มีทั้งชายและหญิงไม่จำกัดอายุ อาจสอบไล่ได้ชั้นประโยคประถมศึกษาตอนต้น หรืออายุเกินเกณฑ์บังคับ มีทั้งที่เป็นโสดและมีครอบครัวแล้ว โดยส่วนใหญ่จะมีอายุระหว่าง 16-25 ปี ส่วนมากหรือเกือบทั้งหมดจะเป็นเด็กจากชนบท อยู่ในท้องที่ห่างไกล และทุรกันดาร การเข้าไปเรียนในปอเนาะ มีข้อสมมติฐานอยู่ 3 ประการ

¹เขตการศึกษา 2, เรื่องเดิม, ไม่ปรากฏเลขหน้า.

²วิชัย สนธิชัย, เรื่องเดิม, หน้า 14.

ประการแรก เป็นไปด้วยความประสงค์ของผู้ปกครองที่อยากให้บุตรหลานได้รู้และปฏิบัติศาสนกิจประจำวันได้ มีศีลธรรมประจำใจ สถานที่ที่จะเรียนศาสนาอิสลามได้ก็คือปอเนาะเท่านั้น ส่วนในโรงเรียนสามัญนั้นไม่มีการสอนวิชาศาสนาอิสลาม

ประการที่สอง หลักทางศาสนาอิสลามกำหนดให้มุสลิมทุกคนอยู่ในฐานะที่จะต้องปฏิบัติตามบัญญัติของศาสนาโดยเคร่งครัด ไม่ยิ่งหย่อนไปกว่านั้น ทั้งนี้เพราะอิสลามไม่มีนักบวช ไม่มีพระ ดังนั้นการศึกษาวินัยศาสนาจึงเป็นสิ่งจำเป็นอย่างยิ่งของมุสลิมทุกคน เพื่อจะได้ปฏิบัติตามบัญญัติของศาสนาได้ถูกต้อง

ประการที่สาม ฐานะทางเศรษฐกิจของผู้ปกครองไม่สามารถส่งลูกหลานไปเรียนในโรงเรียนสามัญชั้นสูง ๆ ต่อไปได้ ประกอบกับพื้นฐานทางการศึกษาของผู้ปกครองน้อยอยู่แล้ว จึงมองเห็นความสำคัญของการศึกษาวินัยศาสนาสามัญ และการเรียนปอเนาะก็สิ้นเปลืองน้อย ผู้ปกครองเพียงจะช่วยสร้างกระท่อมให้บุตรหลานของตนแล้ว เด็กจะนำข้าวสารอาหารแห้งจากบ้านไปประกอบอาหารเอง การเรียนการสอนก็ไม่ต้องเสียค่าเล่าเรียนและค่าบำรุงแต่อย่างใด

การจัดการศึกษาในลักษณะปอเนาะ ได้ดำเนินการสืบทอดเจตนารมณ์ของศาสนาและระบบการศึกษาเรื่อยมา จากอดีตจนถึงปัจจุบันและยังเป็นสถาบันการศึกษาศาสนาอิสลามของชาวไทยมุสลิม ที่มีลักษณะที่เป็นเอกลักษณ์เฉพาะตัว ทั้งวิธีการดำเนินงานและการจัดตั้งโดยโต๊ะครู โดยมีพื้นฐานจากการตระหนักถึงภารกิจที่ต้องสนองเจตนารมณ์ของศาสนาและชุมชนเป็นหลัก บางช่วงผู้สอนอาจจะมีการเปลี่ยนแปลงในรายละเอียดของเนื้อหาหลักสูตรและวิธีการของระบบไปบ้าง แต่ก็ไม่ได้แตกต่างไปจากเดิมมากนัก กล่าวคือ ยังคงระบบการศึกษาไว้เช่นเดิม เพียงแต่การเน้นหนักในเนื้อหาวิชาศาสนา ต้องเปลี่ยนแปลงไปตามความถนัดของผู้สอนและระดับความเชื่อถือ ค่านิยมด้านวิชาการศาสนาของประชาชนที่มีต่อผู้สอนลดลง ตลอดจนขอบเขตหรือแหล่งที่มาของผู้เรียนคับแคบและจำกัดวงเฉพาะพื้นที่ใกล้ ๆ ไม่กว้างไกลและแพร่หลายดังเช่นในอดีต ทั้งนี้สืบเนื่องมาจากสภาพสังคมและค่านิยม ความเชื่อต่อบุคคลและสถาบันเปลี่ยนแปลงไป ประกอบกับการสื่อสารคมนาคมเจริญก้าวหน้าและสะดวกขึ้น ทำให้ผู้ปกครองและผู้เรียนได้มีโอกาสรับรู้ข้อมูลข่าวสารมากขึ้น สิ่งเหล่านี้เป็นส่วนประกอบในการตัดสินใจเลือกสถานศึกษาของผู้เรียนอย่างกว้างขวาง และปรากฏชัดขึ้นในระยะต่อมาว่า

เป้าหมายสูงสุดทางการศึกษาศาสนาอิสลามของเยาวชนและมุสลิมในจังหวัดชายแดนภาคใต้ ส่วนใหญ่จะมุ่งสู่สถาบันการศึกษาในประเทศตะวันออกกลางหรือประเทศมุสลิมที่ใกล้เคียง ประกอบกับหลักสูตรศาสนาอิสลามที่ใช้อยู่ในปอเนาะนั้นเอื้ออำนวยต่อผู้เรียนที่คิดจะศึกษาต่อในระดับสูง อาทิเช่น วิชาภาษาอาหรับ จะมีชั่วโมงสอนมากเกินไปจนทำให้ในชีวิตประจำวันเสียด้วยซ้ำ¹ ในการจัดการศึกษาระบบปอเนาะในระยะแรกนั้นไม่ต้องขออนุญาตเมื่อผู้รู้ทางศาสนามีความพร้อมก็สามารถขอจัดตั้งได้ สถานที่ตั้งปอเนาะส่วนใหญ่หรือเกือบทั้งหมดจะอยู่นอกเมือง ในท้องที่ทุรกันดาร จะปลูกสร้างในที่ดินที่ตนเองเป็นกรรมสิทธิ์ หรือที่ดินที่ประชาชนบริจาคให้เป็นสาธารณกุศล การจัดตั้งปอเนาะในที่ห่างไกลความเจริญนั้นเพื่อเปิดโอกาสให้ผู้คนที่อยู่ในชนบท ซึ่งขาดโอกาสทางการศึกษาทั้งทางโลกและทางธรรม จัดได้ว่าเป็นลักษณะของการบริการทางวิชาการโดยไม่คิดมูลค่า เป็นการสอนให้เปล่าสำหรับผู้ที่มีความสนใจและศรัทธาต่อผู้สอนจากท้องถิ่นอื่น มักจะไปปลูกสร้างกระท่อมหรือปอเนาะรอบ ๆ บ้านโต๊ะครู โดยไม่ต้องเสียค่าเช่าที่ อาหารการกินผู้เรียนก็ต้องช่วยเหลือตัวเอง อาจจะทำอาหารลิตรถนึ่งทางเกษตรและสิ่งจำเป็นในละแวกใกล้เคียงกับปอเนาะ หรืออาหารบางประเภทที่สะสมสำรองไว้ได้นาน เช่น ข้าวสาร ปลาเค็ม ผู้เรียนอาจจะนำมาจากบ้านเป็นครั้งคราว หากผู้เรียนคนใดไม่ได้นำอาหารหรือสิ่งจำเป็นอื่น ๆ มาเพื่อใช้สอยในระหว่างเรียน ผู้เรียนจะหาโอกาสประกอบอาชีพรับจ้างจากชุมชนในละแวกที่ตั้งปอเนาะ เช่น รับจ้างกรีดยาง เกี่ยวข้าวเพื่อแลกเปลี่ยนค่าแรงงาน อาหาร หรือสิ่งจำเป็นที่ตนต้องการ แต่ผู้เรียนในปอเนาะส่วนใหญ่จะใช้จ่ายอย่างประหยัด สำหรับผู้สอนหรือโต๊ะครูนั้นไม่ได้รับค่าตอบแทน ซึ่งตามสภาพความเป็นจริงผู้สอนและครอบครัวจำเป็นที่จะต้องมีรายได้ในการครองชีพ หรือในการดำเนินกิจการใดกิจการหนึ่ง จะด้วยวัตถุประสงค์ใดก็ตาม ย่อมจะต้องมีทุนสำรองหรือที่มาของรายได้ไว้บ้างไม่มากนักน้อย ด้วยเหตุผลดังกล่าวผู้สอนหรือโต๊ะครูจำเป็นที่จะต้องประกอบอาชีพเช่นเดียวกับประชาชนทั่วไป คือ เมื่อเสร็จจากภารกิจการสอนแล้วก็ทำไร่ ทำสวน หรืออาชีพตามสภาพท้องถิ่น รายได้อีกส่วนหนึ่งที่โต๊ะครูจะพึงได้รับจากผู้เรียนหรือชุมชน ก็คือ ซากาต หรือการบริจาคศาสนพลี ซึ่งมุสลิมทุกคนที่อยู่ในขอบข่ายที่ศาสนากำหนดไว้จะต้องบริจาค เมื่อถึงกำหนดในทุก ๆ ปี โต๊ะครูมีสิทธิรับบริจาคได้ในฐานะผู้อุทิศเวลา อุทิศความรู้ให้เป็นประโยชน์ต่อสังคม²

¹เขตการศึกษา 2, เรื่องเดิม, ไม่ปรากฏเลขหน้า.

²เขตการศึกษา 2, เรื่องเดิม, ไม่ปรากฏเลขหน้า.

วิธีการดำเนินชีวิตและความสัมพันธ์ระหว่างผู้สอนกับผู้เรียนในการจัดการศึกษาในระบบของปอเนาะ ความเป็นอยู่และความผูกพันระหว่างโต๊ะครูกับศิษย์เหมือนพ่อกับลูก ล้าปากด้วยกัน ไม่ได้หาผลประโยชน์ระหว่างกันเป็นที่ตั้ง กิจกรรมประจำวันจะเริ่มตั้งแต่ประมาณห้านาฬิกา เพื่อนำนักเรียนประกอบพิธีละหมาดด้วยกันบนบาไล หรือศาลาสำหรับสอน เสร็จจากละหมาดนักเรียนก็จะไปเรียนกร้อ-อ่านกับโต๊ะครู จากนั้นก็จะเรียนวิชาศาสนา แล้วหยุดพักเพื่อไปเตรียมหุงหาอาหารกลางวัน ช่วงบ่ายไปละหมาดร่วมกัน แล้วก็เริ่มเรียนศาสนา จนถึงเย็นก็จะเป็นช่วงเวลาพักผ่อนหรืออ่านตำรา และทำงานที่ได้รับมอบหมาย บางกลุ่มของผู้เรียนอาจรวมอภิปรายนอกระบบกับเพื่อน ๆ นักเรียนตามอัธยาศัย เพราะปอเนาะนั้นคล้ายกับโรงเรียนกินนอน ที่นักเรียนจะใช้ชีวิตเบ็ดเสร็จในตัว¹

สภาพการจัดการศึกษาในระบบปอเนาะ

การเรียนการสอนในปอเนาะ มีวัตถุประสงค์เพื่อสืบทอดศาสนาเป็นหลัก ซึ่งเป็นหน้าที่รับผิดชอบของมุสลิมทุกคนไม่ว่าชายหรือหญิง ที่จะต้องถ่ายทอดและศึกษาหาความรู้เพื่อผลทั้งในโลกนี้และโลกหน้า การจัดการศึกษาในปอเนาะจะไม่มีหลักสูตร ไม่มีตารางเรียน และกำหนดเวลาสอนที่แน่นอน ไม่มีการวัดผลการศึกษาที่เป็นระบบ ไม่มีชั้นเรียน อุปกรณ์ที่ใช้สอนจะมีเพียงหนังสือเรียนเพียงอย่างเดียว ซึ่งเขียนด้วยอักษรภาษามลายูและภาษาอาหรับ สำหรับแหล่งที่มาของหนังสือเรียนมีที่จัดพิมพ์ทั้งในและนอกประเทศ ซึ่งผู้สอนและผู้เรียนสามารถจะจัดหาและซื้อได้สะดวก การถ่ายทอดความรู้ส่วนใหญ่จะเป็นหน้าที่ของโต๊ะครูเพียงคนเดียว บางแห่งถ้ามีนักเรียนมาก มีปัญหาเรื่องผู้สอน โต๊ะครูจะแก้ปัญหาด้วยวิธีการให้นักเรียนรุ่นพี่หรือผู้มีอาวุโสสูงกว่า ซึ่งโต๊ะครูไว้วางใจเป็นผู้สอนรุ่นน้องในบางวิชา อาทิเช่น วิชาอัล-กุรอาน เป็นต้น สภาพการสอนโดยทั่วไปจะเป็นในรูปแบบที่โต๊ะครูว่างเมื่อใดก็สอนเมื่อนั้น ระยะเวลาของการศึกษาอบรมในระบบปอเนาะไม่มีกำหนดที่แน่นอนว่า เมื่อใดจึงจะสำเร็จการศึกษา บางปอเนาะต้องใช้เวลาถึง 10 ปี หรือมากกว่านั้น ส่วนนักเรียนหรือนักศึกษาในปอเนาะนั้น ส่วนใหญ่จะเป็นผู้ที่พ้นเกณฑ์บังคับตามพระราชบัญญัติประถมศึกษาแล้ว มีทั้งเพศชายและหญิง ไม่จำกัดอายุ มีสภาพทั้งที่เป็นโสดและมีครอบครัวดังที่ได้กล่าวมาแล้ว

-----
¹โมหัมมัด อับดุลกาเดร์. ปัญหาจังหวัดชายแดนภาคใต้จะแก้อย่างไร. 2523, หน้า 70.

เนื้อหาวิชาที่ใช้สอนในปอเนาะ เป็นวิชาศาสนาเพียงอย่างเดียว ในอดีตการสอนวิชาศาสนา ผู้สอนหรือโต๊ะครูมักจะตั้งเป้าหมายให้ผู้เรียนที่จะสำเร็จได้นั้น จะต้องเป็นเลิศในทางวิชาศาสนา เพื่อสามารถถ่ายทอดให้ผู้อื่นได้ด้วย ส่วนรายวิชาที่นิยมสอนกันโดยทั่วไปนั้น คือ

1. การอ่านและท่องคัมภีร์อัล-กุรอาน
2. เตาฮีด หรือวิชาที่ว่าด้วยเอกภาพของพระเจ้า เรียนถึงคุณลักษณะของพระเจ้าและของนบี
3. ฟิกฮ์ วิชาว่าด้วยข้อควรและไม่ควรปฏิบัติ หรือข้อห้ามทางศาสนา พร้อมกับศึกษาวิชาปฏิบัติศาสนกิจ
4. ไวยากรณ์อาหรับและภาษาอาหรับ อันจะเป็นหนทางศึกษาความหมายของอัล-กุรอาน
5. วิชาอื่น ๆ เช่น อารยธรรมทางอิสลาม วิชาว่าด้วยครอบครัวและมรดก วิชาการแปลคัมภีร์อัล-กุรอาน การแปล และเข้าใจในวัจนะของท่านนบี ฯลฯ¹

ขุนศิลปกรรมพิเศษ ผู้ตรวจราชการกระทรวงศึกษาธิการ ภาค 2 (ตำแหน่งข้าราชการฝ่ายการศึกษาในส่วนภูมิภาค) ได้กล่าวถึงปอเนาะว่า

ชาวไทยมุสลิมทุกคน มีการดำเนินชีวิตผูกพันกับศาสนามาก ถือได้ว่าหลักการศาสนา เป็นกฎหมาย เป็นหลักยึดของชีวิตที่เหนียวแน่นมาก ปอเนาะเกิดขึ้นมากมายจากการเป็นผู้ตรวจราชการภาคการศึกษา 2 ในสมัยนั้น พบว่าปอเนาะมีปัญหามากมาย และนับวันจะมามีปัญหามากขึ้น เนื่องจากการเรียนการสอนไม่อยู่ในแนวเดียวกัน และเด็กนักเรียนจะเรียนกันนานไม่ค่อยจบ²

¹โมหัมมัด อับดุลกาเดร์. "อิสลามศึกษากับการพัฒนาโรงเรียนราษฎร์สอนศาสนาอิสลาม". อัล-ญิฮาด. อันดับที่ 170, 2526, หน้า 49.

²แลได้ สัมภาษณ์ ขุนศิลปกรรมพิเศษ (นายแปลก ศิลปกรรมพิเศษ). รุสะมิแลแลได้. ปีที่ 5 ฉบับที่ 3, 2525, หน้า 45.

เราจะเห็นว่าการศึกษาของปอเนาะในลักษณะดั้งเดิมที่ถอดรูปแบบมาจากอดีต เมื่อนำมาเปรียบเทียบกับ การเปลี่ยนแปลงของยุคสมัยแล้ว นับวันจะก่อให้เกิดความยุ่งยากมากขึ้น ภาพพจน์ของการจัดการศึกษาระบบปอเนาะ มีผู้ให้คำจำกัดความไว้ว่า “ปอเนาะไม่มีหลักสูตร ไม่มีกระดานดำ ไม่มีห้องเรียน โต๊ะครูว่างก็สอน ไม่ว่างก็ไม่สอน เพราะไม่ได้เก็บค่าเล่าเรียน”¹

บทบาทของปอเนาะต่อชุมชน

การจัดการศึกษาในระบบปอเนาะเกิดขึ้นด้วยแรงศรัทธา โดยมีโต๊ะครูเป็นตัวละครที่สำคัญในการกำหนดทิศทาง การดำเนินการทางการศึกษา และการดำเนินชีวิตของชุมชน หรืออาจจะกล่าวอีกนัยหนึ่งว่า “โต๊ะครูคือปอเนาะและปอเนาะคือโต๊ะครู”² โต๊ะครูนั้นเป็นผู้นำในสังคม มีบทบาททั้งในด้านศาสนาและการปกครอง นอกจากนี้จะเป็นที่เคารพนับถือของผู้เรียนแล้ว ในขณะเดียวกันยังครอบคลุมไปถึงประชาชนโดยทั่วไปด้วย โต๊ะครูที่มีภูมิความรู้สูงและมีความสามารถจะได้รับความนิยมนยกย่องจากสังคมมุสลิม ดังนั้นการกระทำใด ๆ หรือแนวคิดของโต๊ะครู จะมีอิทธิพลต่อผู้คนในท้องถิ่นและสังคมที่เกี่ยวข้องอาจจะกล่าวได้ว่าโต๊ะครูสามารถที่จะจูงใจประชาชน ให้หันเหไปในทิศทางที่พึงประสงค์ทั้งของชุมชนและรัฐได้ หากมองโต๊ะครูในแง่ของการสร้างสรรค์แล้วจะเป็นประโยชน์ต่อทางราชการและเจ้าหน้าที่ผู้เกี่ยวข้องมากในการขอความร่วมมือและการพัฒนา ซึ่งเป็นที่ประจักษ์มาแล้ว เกี่ยวกับบทบาทของโต๊ะครู โมฮัมมัด อับดุลกาเดร์ ได้กล่าวไว้ว่า

งานของโต๊ะครูที่แท้จริงก็คือ นักพัฒนา หรือครูใหญ่โรงเรียนชุมชน ท่านช่วยพัฒนาจิตใจคนอยู่ป่า อยู่เขาในท้องถิ่นทุรกันดารให้ได้แสงธรรม ช่วยคนที่ไม่มีโอกาสทางการศึกษา พอได้มีที่เรียนตามที่ตนสามารถทางด้านอาชีพแม้จะไม่เหมือนโรงเรียนอาชีพศึกษาในปัจจุบัน ท่านก็ได้ร่วมกันสร้างทัศนคติและทักษะบางอย่างทางเกษตรให้ศิษย์ได้เห็นได้ทดลอง และ

¹เขตการศึกษา 2, เรื่องเดิม, ไม่ปรากฏเลขหน้า.

²เรื่องเดียวกัน.

ด้านความสัมพันธ์กับชุมชน ไต่ครูได้ร่วมและช่วยในพิธีกรรมต่าง ๆ งานศพ งานขึ้นบ้านใหม่ งานสร้างมัสยิด งานแต่งงาน ตลอดจนงานร่วมแรงพัฒนา จึงมีความสัมพันธ์กับชาวบ้านใกล้เคียงอย่างสนิทสนม และเคารพนับถือ กัน¹

ปอเนาะนอกจากจะเป็นแหล่งวิทยาการทางศาสนาแล้วทางศาสนาแล้วยังเป็นที่พึ่งพิงของชุมชนในด้านอื่น ๆ อีกด้วย อาทิเช่น ด้านข่าวสารที่ปรึกษาแก้ปัญหากรณีพิพาทและที่พักของผู้เดินทาง ฯลฯ

เมื่อพิจารณาถึงบทบาทของปอเนาะที่มีต่อชุมชนแล้ว ส่วนใหญ่จะเน้นกิจกรรมทางด้านศาสนาเป็นหลัก ดังนั้นแนวทางที่จะเสริมให้ปอเนาะที่บทบาทด้านอื่น ๆ ด้วยก็อาจพิจารณาได้ดังนี้

1. ศาสนาเป็นกิจกรรมหลักที่โรงเรียนมีอยู่แล้ว ดังนั้น การที่จะทำให้มีบทบาทต่อชุมชน ไม่ว่าจะเป็นการพัฒนาในรูปแบบต่าง ๆ เช่น ความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับสังคม การเมือง และเศรษฐกิจ ทั้งภายในและนอกชุมชนได้มากขึ้นนั้น ก็คงจะต้องอาศัยองค์ประกอบของสถาบัน โดยเฉพาะอย่างยิ่งไต่ครูและครูผู้สอนที่จะต้องให้ความรู้ความเข้าใจที่ถูกต้อง ตลอดถึงทัศนคติที่ดีให้กับผู้เรียนและชุมชน

2. รัฐ บทบาทที่รัฐพึงจะมีเพื่อเป็นการเสริมสร้างบทบาทของโรงเรียนปอเนาะให้มีต่อชุมชนมากขึ้นนั้นก็คือ

2.1 ให้ความรู้ความเข้าใจแก่ไต่ครูและครูผู้สอนทุกคนอย่างถูกต้องถึงนโยบายของรัฐ ในอันที่จะไปถ่ายทอดให้กับผู้เรียน ตลอดจนถึงประชาชนในท้องถิ่น

2.2 การจัดส่งเจ้าหน้าที่ที่จะให้ความรู้ทางด้านวิชาชีพไปให้ความรู้แก่ผู้สอนผู้เรียน เพื่อบุคคลดังกล่าวนี้จะได้ใช้ความรู้ที่ได้รับส่วนหนึ่งไปเผยแพร่ให้กับประชาชน ในละแวกใกล้เคียงนอกเหนือจากที่ตนเองจะได้รับอันอาจจะนำไปประกอบอาชีพได้ แต่การกระทำดังกล่าวนี้ได้ นั้น หน่วยงานของรัฐจะต้องมีการประสานกันทั้งนโยบายและการปฏิบัติอย่างแท้จริง

---

¹โมหัมมัด อับดุลกาเดร์. ปัญหาจังหวัดชายแดนภาคใต้จะแก้อย่างไร. 2523, หน้า 71-72.

ไม่เช่นนั้นแล้วผลก็จะปรากฏอย่างที่เห็นในขณะนี้ นั่นก็คือต่างฝ่ายต่างก็มีหลักการและเป้าหมายของตนเองแทนที่จะมีความเข้าใจกลับจะยิ่งสับสนมากขึ้น¹

โดยสรุป จะเห็นได้ว่าตัวของศาสนา ภาษาและวัฒนธรรมอิสลามเอง เป็นปัจจัยที่ทำให้การศึกษาหาความรู้เป็นหน้าที่ของมุสลิมทุกคนโดยเริ่มตั้งแต่บ้าน มัสยิด และโรงเรียนต่างก็มีหน้าที่ให้การศึกษาแก่คนในสังคม ทุกเพศทุกวัย ส่วนปอเนาะนั้นเป็นการผสมผสานของความ เป็นบ้านและโรงเรียนเข้าด้วยกัน โดยมีระบบการศึกษาที่เริ่มจากเราฎาะฮ์ที่จัดการศึกษาให้กับเด็กอายุ 3-5 ปี ตาดีกาจัดการศึกษาให้แก่เด็กอายุ 6-12 ปี และปอเนาะจัดการศึกษาให้แก่เด็กที่มีอายุพ้นเกณฑ์การศึกษาภาคบังคับคืออายุ 15 ปีขึ้นไป ซึ่งเป็นการจัดการศึกษาที่มีเอกลักษณ์เฉพาะตัว ทั้งวิธีการดำเนินงานและการจัดตั้งโดยโต๊ะครู² ปอเนาะนั้นเป็นการจัดการศึกษาที่สืบทอดกันมาตั้งแต่อดีต จนกระทั่งรัฐได้เข้าไปดำเนินการจัดการศึกษาในหัวเมืองและกระทบต่อการจัดการศึกษาในระบบปอเนาะด้วย ซึ่งจะกล่าวในบทต่อไป

ปอเนาะเป็นสถานที่สำหรับสอนศาสนาอิสลามโดยเฉพาะ และมีอยู่เป็นจำนวนมากในจังหวัดชายแดนภาคใต้ โดยเอกชนเป็นผู้จัดตั้งขึ้นได้อย่างเสรี โดยรัฐมิได้ทำการควบคุมแต่อย่างใด นับว่าผิดบทบัญญัติในรัฐธรรมนูญเกือบทุกฉบับที่เคยใช้มา และผิดหลักการการจัดการศึกษาที่ระบุให้สถานศึกษาทั้งปวงอยู่ภายใต้การควบคุมของรัฐ ดังนั้นการที่ปล่อยให้ดำเนินการได้อย่างเสรีนี้เอง จึงเป็นเหตุให้ปอเนาะกลายเป็นสถาบันที่มีบทบาทสำคัญยิ่งในสังคมไทยในจังหวัดชายแดนภาคใต้ และก่อให้เกิดปัญหาขึ้นทั้งในทางการเมือง การทหาร การเศรษฐกิจ การสังคมและจิตวิทยา ดังจะได้ยกมาพิจารณา ดังต่อไปนี้

1. ลักษณะโดยทั่วไปของปอเนาะ

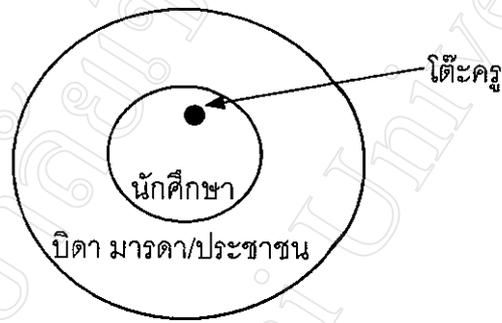
โดยปกติ ปอเนาะมีลักษณะเป็นโรงเรียนกึ่งนอนประเภทหนึ่ง มีโต๊ะครูเป็นผู้สอน โดยไม่ต้องเสียค่าเล่าเรียน บริเวณปอเนาะจะมีบ้านของโต๊ะครูและอาคารเรียนอยู่ในย่านกลาง ผู้เรียนจะปลูกกระท่อมเล็ก ๆ อยู่รอบ ๆ หลังหนึ่งอยู่ได้ประมาณ 2-3 คน เมื่อเรียนจบแล้วกระท่อมนั้นจะเป็นของโต๊ะครู เพื่อให้นักศึกษาคนอื่น ๆ อยู่ต่อไป ขนาดของปอเนาะหนึ่งย่อมขึ้น

¹ คณิต ไช่มุกด์, อาคม ใจแก้ว และไพฑูริย์ พัฒนวิญญูยิ่ง. บทบาทของโรงเรียนราษฎร์สอนศาสนาอิสลาม (ปอเนาะ) ที่มีต่อชุมชนในจังหวัดชายแดนภาคใต้ (ศึกษาเฉพาะกรณีจังหวัดปัตตานี). มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ ปัตตานี, 2526, หน้า 113.

² ไมหัมมัด อับดุลกาเดร์. ปัญหาจังหวัดชายแดนภาคใต้จะแก้ได้อย่างไร. 2523, หน้า 71-72.

อยู่กับความเจริญของแต่ละปอเนาะเป็นสิ่งสำคัญ ถ้าปอเนาะใดได้รับความเลื่อมใส ศรัทธามาก นักศึกษาก็จะมีมากและปอเนาะก็จะมีขนาดใหญ่ โต๊ะครูมักจะเป็นคนมีฐานะดี มีอาชีพเป็นหลักแหล่ง ส่วนมากเป็นเจ้าของสวนยาง และมีความประพฤติดี มีความรู้และเคร่งครัดทางศาสนา และเคยไปทำ “หะยี” ที่เมกกะมาแล้ว ฉะนั้นจึงเป็นผู้ที่ได้รับความยกย่องนับถือจากบุคคลโดยทั่วไปอย่างสูง โต๊ะครูคนใดที่มีชื่อเสียงประชาชนจะเลื่อมใสมาก และส่งบุตรหลานของตนมาจากตำบลไกล ๆ หรือต่างจังหวัดก็มี ดังนั้นถ้ามองปอเนาะในแง่ของกลุ่มชนกลุ่มหนึ่งแล้ว อาจแบ่งชั้นของคนในกลุ่มได้ ดังรูป

แผนภูมิที่ 1 ความสัมพันธ์ระหว่างโต๊ะครู บิดา-มารดา ประชาชน และนักศึกษา

ที่มา : ประสิทธิ์ เวชสุวรรณ, เรื่องเดิม, 2509, หน้า 103.

กล่าวคือมีโต๊ะครูเป็นจุดร่วมแห่งจิตใจของกลุ่ม และได้รับความยกย่องสูงในฐานะผู้รู้ นักศึกษาซึ่งอยู่ในวงรอบถัดออกไป มีความเคารพและเชื่อฟังโต๊ะครูอย่างที่สุด แต่ก็ได้รับความยกย่องนับถือจากบิดามารดาและประชาชน ซึ่งอยู่ในวงรอบถัดออกไปเป็นอันมาก¹

2. ลักษณะปอเนาะทางการเมือง

ต้นทศวรรษ 2500 ปอเนาะต่าง ๆ มักมีลัทธิทางการเมืองเข้าไปเกี่ยวข้องอยู่ด้วย² ความจริงเรื่องของปอเนาะมิใช่เรื่องของการเมืองโดยตรง แต่มีบุคคลบางกลุ่มได้ใช้ปอเนาะเพื่อแสวงประโยชน์ทางการเมืองของตน โดยอาศัยศาสนาเป็นเครื่องบังหน้า ทั้งนี้เพราะชาวไทยมุสลิมในจังหวัดชายแดนภาคใต้มีปัญหาเกี่ยวกับเชื้อชาติ ศาสนา ภาษา และวัฒนธรรม ประเพณีเป็นทุนเดิมอยู่แล้ว และส่วนมากเป็นผู้มีการศึกษต่ำ มีความเคร่งครัดในความเชื่อที่

¹ ประสิทธิ์ เวชสุวรรณ. การพัฒนาการศึกษาเพื่อบูรณาการของจังหวัดชายแดนภาคใต้. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์, 2509, หน้า 103.

² รายงานกิจการประจำปี 2503 จังหวัดยะลา. หน้า 288.

ล้ำสมัย จึงตกเป็นเหยื่อของนักการเมืองเหล่านี้ได้โดยง่าย ยิ่งถ้าปอเนาะให้ความร่วมมือด้วยแล้ว ก็จะทำให้ได้ผลรวดเร็วและรุนแรงมาก แต่ทั้งนี้มิได้หมายความว่าปอเนาะจะเข้าไปยุ่งกับการเมืองทุกแห่ง และในบางครั้งอาจเข้าไปยุ่งโดยไม่เจตนา เช่น มีนักการเมืองที่หลบหนีการจับกุมหลบเข้าไปสมัครเป็นนักศึกษาอยู่ในปอเนาะก็มี ฉะนั้นในแง่ของการเมือง อาจแบ่งปอเนาะได้เป็น 4 ประเภทใหญ่ ๆ คือ

2.1 ปอเนาะที่เคร่งครัดทางศาสนาอย่างแท้จริง โต๊ะครูประเภทนี้จะไม่ยอมยุ่งเกี่ยวกับการเมือง ไม่ยอมเป็นลูกมือของนักการเมือง มุ่งหน้าแต่จะสอนศาสนาด้านเดียว ปอเนาะประเภทนี้มีอยู่มาก แต่อาจแบ่งออกได้เป็น 4 ประเภทย่อย ๆ คือ

2.1.1 มีความเข้าใจในนโยบายการส่งเสริมปอเนาะของรัฐบาลและให้ความร่วมมือด้วยดี กล่าวคือ ยอมขอจดทะเบียนและปฏิบัติตามวิธีการที่กำหนดไว้ จนได้รับพระราชทานรางวัลและเงินอุดหนุนประจำปีอยู่บ่อย ๆ ส่วนมากเป็นปอเนาะที่มั่นคง มีคนเลื่อมใสมาก และมีความเจริญมาก ปอเนาะประเภทนี้มีทัศนคติที่ดี ทั้งโต๊ะครูและนักศึกษาต่างให้ความร่วมมือในการปฏิบัติตามระเบียบ และปรับปรุงปอเนาะของตนอย่างเข้มแข็ง เรียกร้องขอความอุดหนุน เช่น ขอให้เจ้าหน้าที่ไปแนะนำการปรับปรุง ขอครูภาษาไทยไปช่วยสอน และมีความต้องการมากในเรื่องของอาชีพศึกษา จนทางภาคการศึกษา 2 ไม่มีเจ้าหน้าที่ที่จะให้การอุดหนุนได้พอ และเมื่อเจ้าหน้าที่ไปเยี่ยมเยียนก็ต้อนรับเข้มแข็ง เงินพระราชทานที่ได้มาก็ักไม่มีใครใช้ เก็บบูชาไว้บนหิ้ง แต่ใช้เงินส่วนตัวเป็นเรือนหมื่นไปในการปรับปรุงปอเนาะของตนอย่างเข้มแข็งต่อไป¹

2.1.2 ยังไม่มีความไว้วางใจในนโยบายของรัฐบาล ที่จะทำการช่วยเหลือสนับสนุนอย่างบริสุทธิ์ใจ เกรงจะเข้าไปยุ่งเกี่ยวกับการสอนศาสนาของตน ซึ่งอาจจะถึงกับขัดขวางการสอนของตนในอนาคตก็เป็นได้ ปอเนาะประเภทนี้ส่วนมากจะเป็นปอเนาะใหญ่ ๆ และมีความมั่นคงเช่นเดียวกัน โต๊ะครูมักจะเป็นคนเก่าและเคร่งศาสนามาก มักจะสงวนท่าทีเพื่อดูตัวอย่างคนอื่นก่อน เมื่อถูกทางการรบกวนอาจยอมปฏิบัติตาม แต่ไม่เต็มใจนักและให้ความร่วมมือน้อย แต่ในปีต่อมาจึงค่อยให้ความร่วมมือดีขึ้น บางแห่งเมื่อเห็นตัวอย่างจากปอเนาะอื่น ว่าทางการปรารถนาดีและเป็นผลดีแก่ตนก็ยอมขอจดทะเบียนและให้ความร่วมมือดีเช่นเดียวกัน ปอเนาะประเภทนี้อาจตกเป็นเหยื่อของกาญเหยบ่อนทำลายได้

¹คำบอกเล่าของเจ้าหน้าที่ประจำศูนย์พัฒนาการศึกษา ภาคศึกษา 2 อ่างใน ประสิทธิ์ เวชสวรรค์, เรื่องเดิม, หน้า 105.

2.1.3 มีความเข้าใจนโยบายรัฐบาล เต็มใจให้ความร่วมมือแต่ก็ยังไม่พร้อมที่จะจดทะเบียน กำลังปรับปรุงปอเนาะของตนให้ถูกต้องตามระเบียบอยู่ เมื่อพร้อมแล้วจึงจะจดทะเบียน ปอเนาะประเภทนี้มักเป็นปอเนาะเล็ก ๆ ที่ไม่มีความมั่นคงหรือจัดตั้งใหม่

2.1.4 มีความเข้าใจนโยบายรัฐบาล แต่ไม่ต้องการขอจดทะเบียน เพราะไม่มีความมั่นคงพอและนักเรียนน้อยมาก ปอเนาะประเภทนี้มักจะอยู่ห่างไกลจากชุมชน และโต๊ะครูไม่มีใครมีคุณรู้จักมากนัก อาจเลิกสัมกิจการได้โดยง่าย

2.2 ปอเนาะที่จัดตั้งขึ้นเพื่อหวังใช้แรงงานนักศึกษาช่วยในการประกอบอาชีพของตน โดยใช้ศาสนาเป็นเป็นอุปกรณ์ ปอเนาะประเภทนี้เข้าใจว่าจะมีไม่มากนัก และอาจเป็นปอเนาะใหญ่ที่มีความมั่นคง ปอเนาะย่อมไม่ปรารถนาที่จะให้ทางการเข้าไปยุ่งเกี่ยวกับ เพราะจะทำให้เสียประโยชน์ตน ถ้าทางการเข้าไปยุ่งเกี่ยวกับก็อาจหลีกเลี่ยง ไม่ให้ความร่วมมือ ยุแหย่นักศึกษาและผู้ปกครองให้เห็นผลร้ายที่ทางราชการจะเข้าไปทำการควบคุม ถ้าหากจำเป็น อาจให้ความร่วมมือกับนักการเมือง เพื่อรักษาประโยชน์ของตน ปอเนาะประเภทนี้มักจะใช้เวลาสอนน้อย เพื่อหวังให้นักศึกษาต้องอยู่กับตนนาน ๆ

2.3 ปอเนาะที่มีความโน้มเอียงในทางการเมือง จะด้วยเจตนาหรือไม่ก็ตาม แต่ก็สั่งสอนนักศึกษาให้เห็นในทางที่ผิด และให้เกิดการแตกแยกได้ ซึ่งอาจแบ่งได้เป็น 3 ประเภทย่อย ๆ คือ

2.3.1 มีความเคร่งครัดทางศาสนา แต่เข้าใจความในศาสนาผิดหรือแย้งกระด้าง ไม่ยอมเปลี่ยนแปลงตามกาลเทศะและมีปฏิกริยาตอบ ถ้าหากคิดว่าทางการจะทำลายความเชื่อของตน โต๊ะครูประเภทนี้มีความรุนแรงมาก แต่เป็นการทำความผิดโดยไม่เจตนา

2.3.2 มีความเคร่งครัดทางศาสนาแต่ถูกยุแหย่ให้ตกเป็นลูกมือของนักการเมือง โดยไม่รู้ตัว โดยสำคัญว่าการกระทำของตนตามคำแนะนำนั้นถูกต้องแล้ว

2.3.3 มีความเคร่งครัดทางศาสนา แต่มีความคิดเห็นรุนแรงเกี่ยวกับเรื่องของการแบ่งแยกมาก ยอมเป็นลูกมือของนักการเมืองโดยเจตนาและด้วยความเต็มใจ พวกนี้มีความสำคัญผิดเข้าใจว่าชาติและศาสนาเป็นอันเดียวกัน และคิดเสมอว่าตนมิใช่คนไทย ปรารถนาที่จะมีการแบ่งแยก ปอเนาะประเภทนี้จะหลีกเลี่ยงการจดทะเบียนอย่างเด็ดขาด

2.4 จัดตั้งปอเนาะเพื่อสอนการเมืองโดยเฉพาะ พวกนี้มักเป็นนักการเมืองที่เข้ามาจากมลายา เพื่อดำเนินการยุแหย่ปอนทำลายตามแผนที่ทำไว้ ปอเนาะประเภทนี้มีอยู่บ้างแต่น้อยมาก และอาจเข้ามาในรูปของการจาริกบุญ ที่ตั้งมักอยู่ห่างไกล และเลือกรับนักศึกษาวิธีดำเนินการพยายามหลีกเลี่ยงระเบียบมากที่สุด เพื่อไม่ต้องจดทะเบียน ปอเนาะประเภทนี้

สามารถสร้างความเสียหายรุนแรงที่สุด เพราะปฏิบัติตามแผนที่เตรียมไว้แล้วอย่างรอบคอบ ดำเนินการโดยนักการเมืองซึ่งเป็นผู้มีความรู้ดี

แต่ปอเนาะทุกประเภทเหล่านี้ดูอย่างผิวเผินแล้ว ยากที่จะแยกแยะให้เห็นได้เด่นชัดว่าปอเนาะไหนอยู่ในประเภทใด และปอเนาะมีอยู่มากมายยากที่จะควบคุมได้ทั่วถึง มีการล้มเลิกไปและจัดตั้งใหม่อยู่เรื่อย ๆ จึงเป็นการยากแก่รัฐในการที่จะคอยควบคุมสอดส่องอยู่ตลอดเวลา เป็นการสิ้นเปลืองแรงงานและทรัพยากรของชาติมิใช่น้อย การปล่อยปละละเลยหรืออ่อนแอ ย่อมเปิดทางให้ผู้คิดร้ายกระทำความผิดได้ง่ายขึ้น การปฏิบัติที่ผิดพลาดอาจทำให้ปอเนาะที่ตั้งใจดีกลายเป็นศัตรูที่น่ากลัวต่อไป การปฏิบัติที่รุนแรงย่อมสร้างความสะเทือนใจในคนหนุ่มเดียวกันหรือสังคมเดียวกัน ซึ่งรวมทั้งบุคคลที่สนับสนุนอยู่นอกปอเนาะด้วย

อย่างไรก็ตามประชาชนในจังหวัดชายแดนภาคใต้ จะศึกษาศาสนาได้จากปอเนาะเท่านั้น และจากการแสดงออกซึ่งความเคร่งครัดทางศาสนา ปอเนาะจึงเป็นจุดรวมทางจิตใจของชาวมุสลิม และโต๊ะครูจึงเป็นผู้มีอิทธิพลเหนือประชาชนด้วย โต๊ะครูจะอบรมสั่งสอนอย่างใด บรรดาลูกศิษย์ย่อมมีความเคารพเชื่อฟัง แม้จะเป็นสิ่งทีนอกเหนือไปจากศาสนา และอาจกระทำได้โดยสะดวก เพราะอยู่นอกระบบการควบคุมของรัฐ แม้แต่ภาษาที่ใช้สอนก็เป็นภาษามลายูและแยกตัวออกจากสังคมส่วนรวม ความรู้สึกบางอย่างที่ฝังแน่นในจิตใจ ย่อมจะก่อให้เกิดความรู้สึกในทางแบ่งแยกอย่างยากที่จะแก้ ดังนั้น การแก้ไขจึงควรแก้ให้ตรงจุดสำคัญที่จะไม่ก่อให้เกิดผลร้ายตามมาในภายหลัง กล่าวคือจะต้องแก้ที่ปอเนาะ โดยจะดำเนินการทุกวิถีทางที่จะให้โต๊ะครูได้มีความเข้าใจในความมุ่งหมายของรัฐบาล และให้ความร่วมมือด้วยความสมัครใจ ปอเนาะที่ให้ความร่วมมือย่อมถือว่าเป็นบุคคลที่สร้างคุณประโยชน์แก่ประเทศชาติ

3. ลักษณะปอเนาะทางการปกครอง

ปอเนาะเป็นที่รวมของชนกลุ่มหนึ่ง ซึ่งมาจากสถานที่และสังคมต่าง ๆ กัน มาอยู่ภายใต้การปกครองของโต๊ะครู โดยปกติโต๊ะครูจะเข้มงวดกวดขันในทางปกครองตามลักษณะของปอเนาะนั้น ๆ บางแห่งให้การบังคับขู่เข็ญ มีการเขียนนโยบายนักศึกษาที่ไม่อยู่ในระเบียบวินัย เช่น การหนีเที่ยว การหนีกลับไปเยี่ยมพ่อแม่ เป็นต้น โต๊ะครูมีกิจการมากจะบกพร่องทางการปกครอง ไม่มีเวลาอบรมสั่งสอน ปล่อยให้เด็กว่างงานหรือทำงานไม่เต็มกำลัง ก่อให้เกิดนิสัยไม่ขยันขันแข็ง บางปอเนาะจะบังคับใช้แรงงานเด็ก เพื่อช่วยการอาชีพของตน ซึ่งบางคนอาจจะมองปอเนาะในแง่ของ "กรรมกรทาส" กักกันแรงงานเด็กเอาไว้ไว้ ปอเนาะส่วนมากไม่มีใครสนใจในการปรับปรุงความเป็นระเบียบเรียบร้อยของบริเวณและโรงเรียนที่อยู่อาศัย ปล่อยให้สกปรกรกรุงรัง ไม่น่าอยู่อาศัยและอาจเป็นทางนำพาแห่งโรคภัยไข้เจ็บได้ และอีกประการหนึ่ง

ผู้สันนิษฐานว่า อาจจะเป็นนักศึกษาของปอเนาะแห่งใดแห่งหนึ่งก็เป็นได้¹ ฉะนั้นจึงไม่ควรจะมองข้ามความสำคัญในแง่นี้ไป

5. ลักษณะปอเนาะทางเศรษฐกิจ

ถ้ามองปอเนาะในแง่เศรษฐกิจแล้วจะเห็นได้ชัดเจนว่า ปอเนาะมีผลเสียหายนามากกว่าดี ความดีส่วนใหญ่จะเกิดแก่โต๊ะครูผู้เป็นเจ้าของปอเนาะ แต่ส่วนไม่ดีนั้นจะเกิดแก่นักศึกษา สังคม และประเทศชาติ กล่าวคือ

5.1 โต๊ะครู การศึกษาในปอเนาะ แม้จะไม่ต้องเสียค่าเล่าเรียนก็จริงอยู่ แต่โต๊ะครูผู้เป็นเจ้าของและผู้สอนนั้น จะมีรายได้อันเกิดจากการดำเนินการของตน คือ ผลิตผลจากการอาชีพของตน ซึ่งอาศัยแรงงานของนักศึกษา เงินบริจาค (ชอดากอร์) ของประชาชน เงินบริจาคทาน (ซากาต) ของประชาชน และเงินหรือสิ่งของซึ่งผู้ปกครองของนักศึกษาเป็นผู้บริจาค² รายได้เหล่านี้ทำให้โต๊ะครูกลายเป็นผู้มีฐานะดีและบางปอเนาะยังได้รับพระราชทานรางวัล ตลอดจนเงินอุดหนุนจากราชการอีกด้วย บางแห่งโต๊ะครูจะตอบแทนค่าแรงงานแก่ลูกศิษย์ของตนและใช้จ่ายในการปรับปรุงปอเนาะบ้าง แต่ไม่มีกำหนดกฎเกณฑ์ที่แน่นอนประการใด ยังผลให้โต๊ะครูส่วนมากมีฐานะดี เมื่อเงินมีมาก ๆ เข้าก็มักจะเดินทางไปทำฮัจญ์ที่เมกกะ เมื่อกลับมาแล้วก็ เป็น “หะยี” เป็นผู้มีชื่อเสียงมากขึ้น มีลูกศิษย์มากขึ้น รายได้มากขึ้น ร่ำรวยมากขึ้น แต่รายจ่ายแทบไม่มี

5.2 นักศึกษา สำหรับนักศึกษามีส่วนดีอยู่บ้าง เป็นการฝึกอาชีพแบบธรรมชาติ ที่ต้องช่วยโต๊ะครูทำงาน ได้ค่าตอบแทนค่าแรงบ้าง แต่ถ้าเป็นนักศึกษาที่อาวูไซ ซึ่งช่วยสอนนักเรียนรุ่นน้อง ก็อาจได้รับค่าสอนบ้างจากชาดากอร์หรือซากาต แต่ผลตอบแทนเหล่านี้เป็นจำนวนเล็กน้อย อาจไม่คุ้มกับค่าแรง แต่ในส่วนที่ไม่ดีนั้น มีอยู่หลายอย่าง คือ ในฐานะที่นักศึกษาอยู่ในชั้นแรงงานทำงาน (Labor Force) แต่ในการทำงานนั้นอยู่ในลักษณะทำงานไม่เต็มกำลัง (Under Employment) รายได้ที่ได้รับระหว่างการศึกษาอยู่ในปอเนาะราว 10 ปีนั้น ก็ได้มีส่วนช่วยในการเพิ่มรายได้แก่รัฐแต่อย่างไร จึงนับได้ว่ามีผลเสียในทางเศรษฐกิจ เรื่องที่ศึกษาเล่าเรียนก็เป็นเรื่องทางศาสนาโดยเฉพาะ การรู้แตกฉานทางศาสนามีได้ช่วยทำให้เศรษฐกิจดีขึ้น

¹จากเอกสารของกรมยุทธการทหารบก อ้างในประสิทธิ์ เวชสุวรรณ, เรื่องเดิม, หน้า 110.

²ศูนย์พัฒนาการศึกษา ภาคศึกษา 2. ปอเนาะ (Pondok) พ.ศ.2505. หน้า 7-8.

อาจมีส่วนช่วยอยู่บ้างก็ด้วยการควบคุมความประพฤติของบุคคล ทำให้รัฐไม่ต้องจ่ายเงินทางการปกครองมากขึ้น แต่ในทางปฏิบัติแล้วรัฐต้องจ่ายเงินในด้านอื่น ๆ อันเป็นผลจากการดำเนินการของปอเนาะอยู่มีใช้น้อย นอกจากเรื่องที่เรียนในปอเนาะก็มีได้มีส่วนช่วยเพิ่มผลผลิตในอนาคต เมื่อเรียนจบแล้วก็กลับไปประกอบอาชีพเดิมของตน ซึ่งมีได้ใช้ความรู้หลักที่เรียนมาจากปอเนาะ ซึ่งนับว่าผิดหลักทางเศรษฐศาสตร์ของการศึกษา ที่ถือว่าการศึกษาเป็นการลงทุน แต่ถ้าถือว่าเรียนจบแล้วกลับมาทำอาชีพเป็นโต๊ะครูก็มีใช้เป็นผลดีต่อรัฐ เพราะมิได้อยู่ในแนวอาชีพที่รัฐพึงส่งเสริมเพื่อการพัฒนาเศรษฐกิจของชาติ ยิ่งถ้าหากเรียนจบจากปอเนาะแล้วจะไปศึกษาต่อหรือไปทำอาชีพที่เมกะเพื่อกลับมาเป็นโต๊ะครูแล้ว การเอาเงินตราไปใช้จ่ายต่างประเทศก็นับว่าเป็นผลเสียหายทางเศรษฐกิจของชาติอีกด้วย ยิ่งถ้าหากต้องเรียวก่อนไป ก็ทำให้ผู้อื่นเดือดร้อนในทางเศรษฐกิจอีกด้วย ฉะนั้นในแง่เศรษฐกิจของชาติเกี่ยวกับตัวลูกศิษย์แล้วจะมีผลเสียมากกว่าผลดี

5.3 สังคม ในแง่เศรษฐกิจ สังคมย่อมได้รับความเดือดร้อนที่ต้องใช้จ่ายเงินและสละแรงงานช่วยกิจการของปอเนาะในหลายกรณี และเสียค่าใช้จ่ายให้แก่เด็กในปกครองที่ต้องมาเรียนปอเนาะในเวลานาน โดยไม่มีทางได้จากปอเนาะเลย จึงทำให้เสียการออมของประชาชนทั้งนี้ย่อมรวมถึงการเสียภาษีเถื่อนต่าง ๆ ด้วย ฉะนั้นถ้ามองในแง่เศรษฐกิจแล้วจะเห็นว่ามีทางเสียมากกว่า

5.4 ประเทศชาติ ประเทศชาติแทบจะไม่ได้รับผลดีจากผลิตผลอันเป็นอาชีพของโต๊ะครูที่ไม่เต็มเม็ดเต็มหน่วยนั้นเลย เพราะผู้ประกอบการไม่มีความรู้ในอาชีพอย่างถูกต้อง แต่รัฐมีทางเสียเนื่องจากปอเนาะอยู่มาก เช่น เสียเงินพระราชทาน เพื่อส่งเสริมการศึกษาในปอเนาะ ซึ่งกำหนดเงินพระราชทานรางวัลไว้ 4 อันดับ อันดับหนึ่ง ๆ อาจมีหลายรางวัล อันดับพิเศษเงิน 10,000 บาท อันดับหนึ่งเงิน 5,000 บาท อันดับที่สองเงิน 3,000 บาท และอันดับชมเชยเงิน 1,000 บาท¹ ในปีหนึ่ง ๆ จะต้องจ่ายเงินประเภทนี้หลายหมื่นบาท เช่น ในปี พ.ศ.2507 จ่ายไป 64,000 บาท² นอกจากนี้จะต้องเสียค่าใช้จ่ายในการส่งเสริม รมัดระวัง ควบคุมตรวจตรา ปอเนาะ และถ้ามีเรื่องยุ่ง ๆ เกิดขึ้นก็ต้องเสียค่าปราบปราม ซึ่งเป็นรายจ่ายที่มีราคาแพงมาก ฉะนั้นถ้ามองปอเนาะในแง่เศรษฐกิจแล้วจะเห็นว่ามีทางเสียมากกว่า

¹รายงานผลการดำเนินงานการศึกษา ปีงบประมาณ 2506 ของภาคศึกษา 2, หน้า 4.

²ประสงค์ งามมัน. "โรงเรียนราษฎร์สอนศาสนาอิสลามภาคใต้ พ.ศ.2519".

6. ลักษณะปอเนาะทางสังคม

ปอเนาะนับว่ามีความดีแก่สังคมในแง่ของการเผยแพร่จริยธรรมและจะช่วยควบคุมความประพฤติของบุคคลอันเป็นอุปสรรคของการปกครอง ถ้าทางปอเนาะให้ความร่วมมือดี อาจใช้เป็นแหล่งรวมกำลังเพื่อช่วยพัฒนาสังคมได้ และมีส่วนช่วยสร้างความสุขใจแก่สังคมด้วยการส่งบุตรหลานเข้าเรียนในปอเนาะช่วยให้มีการศึกษาเล่าเรียนในท้องถิ่นที่รัฐบาลไม่สามารถจะจัดตั้งโรงเรียนได้ ในบางครั้งอาจช่วยเผยแพร่เกียรติคุณของประเทศไทย เช่น การชนะเลิศประกวดอ่านคัมภีร์กุรอานระหว่างประเทศ เป็นต้น แต่ในแง่ไม่ดีของปอเนาะทางสังคม มีอยู่หลายประการ เช่น เป็นตัวอย่างในการกินอยู่และอาศัยต่ำกว่ามาตรฐาน อันเป็นทางนำมาแห่งโรคภัยไข้เจ็บ ก่อให้เกิดความรู้สึกในการแบ่งชั้นแบ่งพวกของบุคคลในสังคม และอาจสร้างนิสัยความไม่ขยันขันแข็งให้แก่สังคมได้

จะเห็นได้ว่าในแง่ของการสังคม ปอเนาะก็คงมีผลเสียมากกว่าส่วนดีเช่นเดียวกัน กล่าวโดยสรุป ไม่ว่าจะมองปอเนาะในทางการเมือง การทหาร การเศรษฐกิจและการสังคม จะเห็นว่ามีแง่ไม่ดีมากกว่าและอาจส่งผลกระทบต่อความมั่นคงของรัฐได้โดยตรงทุกปัญหา¹ เป็นที่น่าสังเกตว่า รัฐได้มองการจัดการศึกษาที่ไม่ได้จัดโดยรัฐ เป็นปัญหาต่อความมั่นคงทั้งสิ้น ไม่ว่าจะปอเนาะหรือโรงเรียนจีน รัฐมองความหลากหลายทางวัฒนธรรม ความแตกต่างทางศาสนา เป็นการบ่อนทำลายความมั่นคงแห่งชาติ และมองสังคมไทยประกอบด้วยคนหลายกลุ่ม เป็นข้อเสียหรือเป็นสิ่งไม่พึงปรารถนา ดังนั้นรัฐจึงใช้นโยบายผสมกลมกลืนทางวัฒนธรรม โดยหลงเชื่อว่าถ้าชาวไทยมุสลิมมีการผสมกลมกลืนทางวัฒนธรรมกับชาวไทยส่วนใหญ่ซึ่งนับถือศาสนาพุทธแล้ว จะทำให้ประเทศชาติมั่นคง²

¹ประสิทธิ์ เวชสุวรรณ. เรื่องเดิม. หน้า 102-113.

²อารง สุทธาศาสน์, มองชายแดนใต้อย่าง "วิเคราะห์" ผ่านแว่นขยาย "ดร.อารง สุทธาศาสน์". แดนใต้. ปีที่ 18 (3) ฉบับที่ 12, 2543, หน้า 20.